

**TILMÆLI
UM
SERNÁMSFRØÐI**

TILMÆLI

29. juni 2001

INNIHALD

1	INNGANGUR	4
	Verandi skipan	6
1.2	Sernámsfrøði í søguligum høpi.....	6
1.3	Skúlin á Trøðni.....	8
1.4	Sernámsfrøðilig ráðgeving.....	12
1.5	Onnur tiltøk.....	14
1.5.1	Fríðarheim og stuðulsskipan.....	14
1.5.2	Heilsusystar.....	15
1.5.3	Hjálpartól.....	16
1.6	Skipanir í øðrum londum.....	17
2	METING OG TILMÆLI	19
2.1	Meting av verandi skipan.....	19
2.2	Tilmæli og bygnaðarbroytingar.....	21
2.2.1	Greiningarmiðstöð.....	22
2.2.2	Rørslueind.....	24
2.2.3	Traðarskúli.....	25
2.2.4	Sinniseind.....	26
2.2.5	Deyvadepil.....	27
2.2.6	Blindastovnur.....	29
2.2.7	Serstovur.....	30
2.3	Leiðsluskipan og bygnaður.....	34
3	ÍVERKSETAN	36
3.1	Hvussu nýggja skipanin kann setast í verk.....	36
4	FORMLIG VIÐURSKIFTI	37
4.1	Løgføðiliga grundarlagið.....	38
4.2	Uppskot til løgtingslóg.....	40
5	BÚSKAPARLIGAR FORTREYTI	42
5.1	Inngangur.....	43
5.2	Starvsfólkátørvur.....	45

FYLGISKJØL:

1. Arbeiðssetningur arbeiðsbólksins
2. Sernámsfrøðilig skipan í Íslandi
3. Sernámsfrøðilig skipan á Bornholm
4. Sernámsfrøðilig skipan í Svøríki

INNGANGUR

1.1 Inngangur

Arbeðsbólkurinn, ið settur varð av Mentamálstýrinum á heysti 2000 fyri at kanna sernámsfrøðiligt virksemin (sí skjal 1 *Arbeðssetningur*), hevur hildið regluligar fundir síðani í desember 2000 og arbeitt uttan formann ella fastan skrivara. Arbeðsbýtið hevur verið tillagað eftir serkunnleika og arbeðsorku tess einstaka. Vit hava hildið kunnandi fundir við foreldraráðið á Sernámsdeplinum, leiðararnar á Sernámsdeplinum, starvsfólk á skúladeild Sernámsdepilsins, ráðgevarar á Sernámsdeplinum, Doris Hansen, formann í MBF, umboð fyri stuðulsskipanina, barnavernd, sosialu deild, foreldur og fysioterapi í Klaksvík, almannastjóran, barnaseráðgevar á Almannastovuni, Blindastovnin, Sigruna Samuelsen fyrrverandi leiðara á PPR á Bornholm, umboð fyri Serstovnadeildina og Stuðulsskipanina, starvsfólk í Almanna- og Heilsumálastýrinum, starvsfólk í Verkhúsinum Virkni og leiðaran fyri heilsusystraøkinum.

Afturat hesum hava vit við telefonsamrøðum, skriftligum tilfari og fundum við útlendskar serfrøðingar á vitjan her í landinum kunnað okkum um skipanina av tí sernámsfrøðiliga virkseminum í Íslandi, Svøríki, Danmark og Noregi.

Fyri at koma nærri á tal við tann einstaka brúkaran ella onnur, ið varða av verandi skipan, fingur vit tilevnað eina heimasíðu og gjørdu harvið eina roynd at koma á tal við øll tey, ið hava hug at geva okkum góð ráð og leiðbeiningar. Heimasíðan var opin og tøk í tveir mánaðir, og undirtøkan var rættiliga góð. Serliga hava nógv

foreldur nýtt høvi til at ráðleggja okkum, gera viðmerkingar, seta fram ynski og eggja okkum til. Pedagogar og fysioterapeutar hava í stóran mun gjørt vart við seg, og viðmerkingar hava eisini verið frá lærarastøttini. Vit hava síðani heimasíðan læt aftur, 1. juni 2001, arbeitt við at knýta viðmerkingar og góð ráð upp í tað endaliga álitid og samstundis arbeitt við lógfrøðiligum og búskaparligum fortreytum fyri at hetta álit kann gerast veruleiki.

VERANDI SKIPAN

1.2 Sernámsfrøði í søguligum høpi

Í fólkaskúlalógini frá 1962 varð ásett, at tey børn, ið onkursvegna ikki kunna fylgja við í vanligari undirvísing, skuldu fáa skipaða serfrálæru. Henda lógaráseting birti upp undir, at skjótil varð settur á miðvísa serundirvísing í fólkaskúlanum, og ein serundirvísingarráðgevi varð settur í starv hjá skúlastjórnini. Arbeiði hansara fevndi fyrst og fremst um vegleiðing av næmingum við lesi-, skrivi- og roknitripulleikum. Tey børn, ið høvdu størri brek og álvarsligar trupulleikar, t.d. blind, deyv ella evnaveik vórðu send á serskúlar ella serstovnar í Danmark.

Sama ár, í 1962, setti deyvaskúlin í Keypmannhavn eina deild á stovn í Tórshavn. Hesin skúlin fór skjótt undir at veita øðrum enn einans tali- og hoyribrekaðum næmingum undirvísing. Rørslubrekað, blind og lesiveikir næmingar komu hagar at ganga í skúla og seinni eisini evnaveik. Skjótt fekk skúlin navnið Statens Specialskole og varð í 1969 skipaður sum sjálvsognarstovnur undir danska Sosialmálaráðnum. Í 1976 fekk skúlin nýtt navn: Føroya Specialskúli - Skúlin á Trøðni og flutti tá inn í verandi skúlabygning við síðuna av Venjingarskúlanum á Frælsinum í Havn.

Fólkaskúlin menti eisini sína serundirvísing í seksti- og sjevtiárunum og fór stigvíst undir at undirvísa og stuðla næmingum við ymiskum brekum.

Gongdin varð sostatt tann, at vit fingu tvær ymiskar skipanir í Føroyum. Báðar skipanirnar tóku sær av serundirvísing og sernámsfrøðiligum stuðli, og samstarvið og sambandið ímillum hesar báðar skipanir var lítið og einki.

Í 1979 fingu vit aftur nýggja fólkaskúlalóg, har ikki varð tikið fyrivarni fyri serundirvísing til tey børn, ið ikki kunna fylgja vanligari undirvísing. Í lógini varð ásett, at øll børn høvdu rætt til skúlagongd í heimaskúlanum. Nýggja lógin og nýggjur hugburður yvirhøvur førdu við sær, at illa brekaðir næmingar byrjaðu í størri mun at ganga í vanligum fólkaskúlum. Gongdin síðani hevur verið, at seinastu 10-15 árin hava flest øll børn gingið í skúla í heimbygdini, hóast tey hava ymisk brek, og færri og færri næmingar hava gingið á Skúlanum á Trøðni (uml. 130 næmingar í 1976/77, 39 næmingar 2000/2001)

Tá ið fíggarstuðulin frá danska statinum broyttist til heildarveiting (blokkstuðulsskipanin), varð Skúlin á Trøðni (1. januar 1989) lagdur undir Føroya

Landsstýri, og peningur, ið veittur varð av danska statinum til rakstur av skúlanum, fór inn í blokkin.

Sama ár gjørði landsstýrið av, at Skúlin á Trøðni skuldi leggjast undir Landsskúlafyrisingina og virka sum tænaustovnur hjá fólkskúlanum. Samstundis heitti landsstýrið á landsskúlastjóran at gera uppskot til nýggjar viðtøkur og reglugerðir fyri Skúlan á Trøðni, ið eitt nú ásettu, at skúlin ikki longur var sjálvsognarstovnur, og samstarvið við fólkskúlan skuldi økjast.

Landsskúlastjórin setti nevnd at fyrireika hetta, og hon kom til ta niðurstøðu, at neyðugt var við formligum reglum viðvíkjandi mannagongd, fyri at skúlin kundi verða fastur og natúrligur liður í sernámsfrøðiliga virkseminum hjá undirvísingarverkinum.

Nevndin metti tað tó ikki vera neyðugt við serstakari lóg og at til bar at nýta tær heimildir, ið eru í skúlalógum. Burtur úr hesum kom eitt uppskot til kunngerð um sernámsfrøðiliga ráðgeving, og við støði í hesum samtykti landsstýrið kunngerð frá 17/10 1990 um sernámsfrøðiliga ráðgeving, har m.a. varð ásett, hvørjar arbeiðsuppgávur sernámsfrøðiliga ráðgevingin skuldi hava. Ásett varð eisini, at Skúlin á Trøðni skuldi vera almennur skúli innan føroyska fólkskúlan.

Tá ið Skúlin á Trøðni kom yvir á føroyskar hendur, fekk Føroya Lærarafelag samráðingarrættin fyri bæði lærararnar og barnagarðslærararnar á skúlanum.

Í 1991 flutti tann sokallaða Sernámsfrøðiliga Ráðgevingin av Landsskúlafyrisingini út á Skúlan á Trøðni og fekk samstundis rættin at avgera, hvørjir næmingar kunnu ganga á skúlanum. Fyrr hevði ein nevnd við landslæknanum og umboðum frá almannaverkinum, skúlanum og skúlaaverkinum hetta um hendi. Spurningurin um veruliga samskipan av sernámsfrøðiliga virkseminum til eina eind varð tikin upp aftur í 1997, og ein arbeiðsbólkur við umboðum frá Sernámsfrøðiliga Ráðgevingini, leiðsluni á Skúlanum á Trøðni og Landsskúlafyrisingini viðgjørði málið av nýggjum.

Semja var í hesum bólkinum um nýggjan bygnað, har alt sernámsfrøðiligt virksemi skuldi skipast í eina eind. Í skrivi dagfest 9. mai 1997 heitti landsskúlastjórin á landsstýrismannin um at fremja ætlanina um eina sernámsfrøðiliga eind í verki. Landsstýrismaðurin tók undir við hesum og heitti á skúlafyrisingina um at gera uppskot um, hvussu virksemið kundi skipast. Skúlafyrisingin mælti til sum fyrsta stig fyri endaligari samanlegging, at seta á stovn ein Sernámsdepil, ið skuldi fevna um alt sernámsfrøðiligt virksemi hjá undirvísingarverkinum, og at Sernámsfrøðiliga Ráðgevingin og Skúlin á Trøðni skuldu leggjast til henda stovn. Sernámsdepilin skuldi afturat lógarásettum uppgávum, eitt nú víðari ráðgeving til foreldur, familjur, skúlar, stovnar og supervisión til starvsfólk, ið arbeiða við ella hava samband við børn og ung við sernámsfrøðiligum tørvi, at hava neyvt og regluligt samstarv við Almanna- og Heilsuverkið.

Sostatt húsast nú tær báðar gomlu skipanirnar undir sama taki við øktum samstarvi, ið tó til tíðir hevur gingið heldur illa. Starvsfólkinum á Skúlanum á Trøðni fýlast á, at tey verða tikin ov lítið upp á ráð, og at setanar- og arbeiðsviðurskipti teirra ongantíð

hava verið útgreinað til lítar. Enn í dag er júst hetta sera ógreitt, og eitt nú verða starvsfólk (lærarar og pedagogar) við somu útbúgving, sama starvsøki og somu ábyrgd lönt á ymiskan hátt. Tey hava gjørt vart við hetta ferð eftir ferð og m.a. greitt úr hendi tvey skriv, ið eru send myndugleikum og øðrum, ið varða av økinum, *Frágreiðing um Sernámsdepilin* 9/5 1999, og *Uttan heimild*, 8/6 2000. Eisini leiðarastarvið hevur havt ógreiðan karm, og yvirhøvur kann sigast, at vantandi samband við ta almennu fyrisitingina og ráðaloysi frá almennari síðu at útgreina serskúlavirksemi í síni heild og finna virkseminum tryggjar og fastar karmar hevur eyðkent gerandisdagin á Skúlanum á Trøðni ella núverandi Sernámsdepilsskúlanum í alt ov langa tíð.

Í veruleikanum standa sernámsfrøðiligu málini nú á hesum grundarlagi, men framhaldandi er støðan ikki greidd til fulnar viðvíkjandi lógarheimildum og starvsfólkaviðurskiftum, og enn fer alt ov nógv orka til bygnaðartogtogan og heimildartogtogan, meðan tað fakliga kjakið og tann fakliga menningin liggja á láni.

Seinasta bygnaðaruppskotið, ið fram er komið, *Kunngerð um sernámsfrøðiligt virksemi*, ið gjørd varð síðsta ár av leiðslu Sernámsdepilsins, er ongantíð sett í verk. Henda kunngerð varð send út til hoyringar og fekk rættiliga mótstøðu m.a. frá foreldrabólkum, ið fýltust á, at fakliga innihaldið viðvíkjandi kanning, stímbren og røkt av børnunum als ikki verður tryggjað við kunngerðini.

1.3 Skúlin á Trøðni

Skúlin á Trøðni, núverandi skúlaeind Sernámsdepilsins, hevur um hendi sera ymist virksemi.

Í smábarnadeildini, 0-7 ár, starvast 6 pedagogar, harav tríggir við serpedagogútbúgving. Ein serlærari hevur eygleiðing og vegleiðing av smábørnum við talutrupulleikum sum ábyrgdarøki, og afturat hesum er eitt fysioterapeutstarv knýtt at eygleiðing smábarnadeildarinnar.

Starvsfólk smábarnadeildarinnar hava bæði børn til dagliga viðgerð, ansing og røkt, men røkja í løtuni fyrst og fremst eina kanningar- og vegleiðingaruppgávu av sama aldursbólki. Virksemið sum barnagarðseind skuldi leggjast niður fyri tveimum árum síðan, soleiðis at børn einans komu til vegleiðingar og eygleiðingar stytri tíðarskeið, men vegna trúst frá foreldrum hava nøkur fá børn enn sína dagligu gongd í smábarnadeildini.

Lítill børn, har illgruni er um brek ella menningartrupulleikar, koma í smábarnadeildina til kanningar og greiningar eftir áheitan frá læknum, serlærarum, pedagogum, heilsusysturum og foreldrum. Smábarnadeildin hevur í sambandi við greiningina eitt ávíst samstarv við barnadeildina á Landssjúkrahúsinum (eitt nú regluligar fundir við Odmar Færø, yvirlækna) og somuleiðis aðrar fakkólkur á

Sernámsdeplinum, fysioterapeutar, talulærarar og onnur, ið varða av økinum, harímillum sálarfrøðingar, sjónráðgevar, deyvaráðgevar o.o.

Haraftrat koma nøkur børn regluliga til serliga talufrálæru í smábarnadeildini, og hetta verður bæði røkt av serpedagogum frá smábarnadeildini, men eisini av einum smábarnatalulærara frá Tórshavnar kommunu í samstarvi við ein taluserfrøðing, ið er í hálvum starvi á Sernámsdepilinum.

Í løtuni hava 5 børn fast tilknýti til smábarnadeildina, tey eru øll fjølbrekað. Í fjør (ár 2000) komu 150 børn hagar at verða eygleidd og kannað.

Á skúladeildini, har 39 skúlabørn við serligum tørvi hava sína dagligu skúlagongd, starvast 15 lærarar, ein pedagogur, og eitt fysioterapeutstarv verður nýtt til henda partin av virkseminum. Har fer ikki fram skipað eygleiðing, greining ella vegleiðing. Tó hevur fyrr (í fyrru helvt av nítiárunum) verið roynd ein eygleiðingarskipan av fólkaskúlabørnum við serligum tørvi.

Fýra av teimum fimtan lærarunum starvast sum deyvalærarar á Venjingarskúlanum, men hoyra umsitingarlaga og fakliga til skúlaeind Sernámsdepilsins. Burtursæð frá teimum deyvu næmingunum eru flestir næmingar í skúlaeindini á Sernámsdeplinum menningartarnaðir, av teimum eru nakrir fjølbrekaðir, tvs bæði rørlutarnaðir, deyvir og menningartarnaðir, og har ganga eisini nakrir næmingar, ið hava sálarligar ella atburðarlígar trupulleikar. Lærararnir hava samstarv við aðrar fakbólkar á staðnum, tali-hoyrilærarar, og sálarfrøðingar, men tó als ikki í nøktandi mun, og sum er verða fleiri og fleiri sertið nýttir til kanning og eygleiðing úteftir, meðan tað tvørfakliga virkseimið minkar á sjálvari skúladeildini, og starvsfólkini harmast um hetta. Til verandi virkseimi halda tey eisini, at tørvur er á størri fysioterapiorku, fleiri pedagogum, og at ergoterapeutur verður settur í starv.

Skúlin á Trøðni, ið er ein partur av Sernámsdepilnum, og nýtir nú hetta heitið, *Sernámsdepil*, byrjaði sum nevnt sum talu-hoyriskúli, og helst er hetta orsökkin til, at hann er rættiliga væl útgjørdur á hesum øki. Serkunnleikin og tillagingin hevur eisini verið størst á tali-hoyriøkinum. Har er hoyritólatænasta fyri alt landið, hoyritólaverkstaður, og har verða hoyrikanningar gjørdar (uml. 800 viðskiftafólk um árið). Bæði børn og vaksni við talubreki kunnu koma til taluviðgerð stytri ella longri tíðarskeið á taludeild skúlans, ið húsast lutvíst í teimum gomlu húsavarðarhúsunum á Frælsinum og lutvíst í smábarnadeildini. Uml. 200 fólk koma hagar árliga til kanningar, viðgerðar og leiðbeiningar. Fast samstarv er í hesum sambandi við oyrnalæknan á LS, og tað danska gómaráðið, ið veitir serfrøðitænastu til børn við varra/gómkloyvan, vitjar regluliga á skúlanum.

Afturat gómaráðnum fær Sernámsdepilin í samstarvi við heilsuverkið, heilsuverkið rindar og skipar fyri, regluliga vitjan av ortopediskum barnaskurðlækna og barnanervafrøðingi frá Ríkissjúkrahúsinum í Keypmannahavn og somuleiðis av barnasálarlækna og barnasálarfrøðingi frá Odense.

Hølisviðurskipti

Sernámsdepilshølini á Frælsinum í Havn eru býtt upp í 6 lonir, ið allar fyrr vórðu nýttar til skúlavirksemi. Í tí einu húsast nú leiðslan og tey, ið varða av serundirvísing fólkkaskúlans. Í aðrari lon er smábarnadeildin við bæði eygleiðingarvirksemi og talufrálæru til børn undir skúlaaldri. Í tí triðju lonini ganga fjølbrekað skúlabørn, ið hava nógva røkt fyri neyðini, og tvær lonir hýsa øðrum skúlavirksemi, tvs. næmingum, ið eru menningartarnaðir, sálarliga sjúkir ella hava stórar innlæringar- og atburðartrupulleikar. Harav verður tann eina lonin nýtt til ymisk verkstøð og viðgerðarhøli. Í tí sættu og niðastu lonini eru uppvenjingarhøli, tvs. fimleikahøll og svimjihylur, har m.a. fysioterapeutisk viðgerð verður givin. Felags fyri allar lonirnar er ein samkomuhøll, ið er karmur um tey dagligu frí korterini og eitt nú morgunsang. Ein partur av hølunum, ið liggja mitt í skúlanum, verða nýtt til skrivstovur og hoyrikanningar.

Sum tað sæst av hesi gjøgnumgongd hava nøkur av teimum veikastu børnunum sína dagligu skúlagongd á einum staði, har nógv rensl og ferðsla fer fram. Fólk koma og fara stútt og støðugt í ymiskum ørindum. Hagar koma vaksin og børn at hitta fólkkaskúlaserfrøðingar. Starvsfólk aðrastaðni úr kervinum, brúkarar og onnur koma til ymiskt fundarvirksemi. Fólk koma til hoyrikanningar, at royna hoyritól og keypa smálutir til hoyritól. Foreldur, stuðlar og børn koma til eygleiðingar og kanningar. Dagin á tamb ganga kend og ókend oman í gjøgnum allan skúlan til venjingarhølini. Hetta ger umhvørvið ófriðaligt og larmandi, karmarnir broytast støðugt, og hetta er beinleiðis í andsøgn við ta meginreglu, ið annars átti at verið, tá ið umræður serskúlaumhvørvi.

Afturat skúlahølunum á Frælsinum eigur skúlin tvey hús í vanligari sethúsastødd tætt við skúlan. Í øðrum húsast tann ambulanta taluviðgerðin og í hinum býr ein sálarfrøðingur, men fyrr vóru húsini ávikavist húsavarðarbústaður og frálæruhøli, og fyri nøkrum árum síðan varð tað eina húsið eitt skifti nýtt sum næmingaheim.

Skúlaeind Sernámsdepilsins hevur næmingaheim úti á Argjum, har pláss er fyri 12 næmingum. Á næmingaheiminum starvast 6 pedagogar og eitt hjálparfólk. Ein serligur skúlabussur koyrir næmingarnar til og frá skúlanum eftir tørvi, og ein bilførari røkir hesa uppgávu burturav.

Í dag eru hesi størv knýtt at skúladeildini á Sernámsdeplinum:

- 1 leiðari, ið er serlærari
- 2 fysioterapeutar
- 7 pedagogar
- 16 lærarar
- 3,5 tali/hoyrilærarar
- 1 húsavørður
- 4 reingerðingarfólk
- 1 $\frac{3}{4}$ skrivstovufólk

1 bilførari

6 pedagogar og 1 hjálparfólk á næmingaheiminum

Niðurstøða

Skúlin á Trøðni ella Sernámsdepilsskúlin er ein sera fjøltáttaður stovnur, ið eigur sína egnu serstøku søgu. Sum tíðin er liðin, er hann broyttur frá at vera eitt menningarstað fyri tali/hoyribrekað til at vera skúli fyri als kyns brek og allar aldursbólkar av børnum. Harafturat hevur hann skula lagað seg til nýggjan hugburð og almennar avgerðir, og er nú bæði ein eygleiðandi, vegleiðandi og viðgerandi eind við sera víðum karmi.

Leiðarar hava komið og farið av sernámsdepilsskúlanum hesi seinastu árin, meðan fyrrnevndar bygnaðarbroytingar hava ligið í luftini. Tey flestu, ið eru har í føstum starvi, hava harafturímóti verið leingi undir lonini, og einans ein nýggjur lærari er settur í starv á Sernámsdeplinum síðan 1986. Tey, sum komu hagar fyri fimtan, tjúgu ella tredivi árum síðan, hava sjálvsagt nógvar royndir við í førninginum, men ikki er sjálvsagt, at royndirnar svara til nýggjar avbjóðingar. Tí ber heldur ikki til at broyta so viðbrekið starvsøki uttan samstundis at hjúkla um verandi starvsorku, menna hana í tráð við nýtt virkseimi og virða tað, ið frammanundan er farið fram á økinum.

Rákið frá almennari síðu hevur verið at økja heildarsamstarvið í skúlakervinum og máa út tað tvíbyti, ið sernámsfrøðiliga skipanin hevði av fyrstantíð. Meiningin er greið, men starvsfólkini á Sernámsdepilsskúlanum kenna seg als ikki sum natúrligan lut í eini heild. Í staðin fyri spennandi nýskapan og starvsfólkatrivnað eru bæði starvsfólk og foreldur at brekaðum børnum ótrygg, ónøgd, vita ikki hvønn veg tað ber, ella hvat tey í veruleikanum hava at halda seg til.

Sagt við øðrum orðum, er arbeidsøki skúlans víðkað, samstundis sum tær føstu næmingarnir eru fækkaðir. Ov lítil orka hevur verið lögð í at menna serfrøðikunnleika, tvørfakligt samstarv og skipa alt arbeiðið út frá fakligum fortreytum. Kjarnin í starvi tess einstaka hevur ikki verið nóg væl útgreindur, og tí ber illa til at geva teimum ymisku starvsøkjunum greiðan karm og lýsa, hvat vit í veruleikanum hava at bjóða tí einstaka barninum. Orsøkirnar til hesa gongd eru fløktar, ymiskar og helst heldur ikki eintýddar. Eitt er tó greitt, at soleiðis sum innanhýsis viðurskiftini eru í løtuni, og av tí at brúkararnir eru ónøgdir, er rætt at gera munandi bygnaðarbroytingar. Broytingar, ið verða grundaðar á tvørfakliga menning, og sum hava útgangsstøði í tí einstaka barninum í eini stórari heild (sí undir *Tilmæli og bygnaðarbroytingar*).

1.4 Sernámsfrøðilig ráðgeving

Ein serundirvísingarráðgevi varð settur í starv 1962. Hetta varð spírín til tann partin av Sernámsdeplinum, ið fyrr æt Sernámsfrøðiliga Ráðgevingin. Fyrrverandi leiðarin av hesi skipan er í dag høvuðsleiðari av øllum sernámsøkinum, meðan fyrrverandi skúlastjórin á Skúlanum á Trøðni er deildarleiðari í skúladeild Sernámsdepilsins. Sernámsdepilin skal – umframt at røkja umrødda skúlaeind – hava fakliga yvirumsjón við frálæru, menning og stimbran av børnum 0-18 ár kring landið, ið onkursvegna hava serlig atlit fyri neyðini.

Í løtuni verður hetta arbeiði skipað soleiðis:

Á Sernámsdeplinum arbeiða aftrat leiðaranum, ið er lesiráðgevi:

2 sálarfrøðingar

½ sjónráðgevi

½ tekniáráðgevi

½ fysioterapeutur

½ tali-hoyrilærari

1 skrivstovufólk

Hesi starvsfólk veita tænastu um alt landið, kanna, ráðgeva og vegleiða, hvørt á sínum øki, og taka í felag støðu til uppbyti av tímatali til serligan tørv kring landið. Hesin tørvur verður í dag røktur við eini veiting upp á uml. 12 milliónir, ið rindar læraralønir til børn úti í fólkaskúlanum við serligum tørv. Afturat hesum fær hvør einstakur skúli sonevnda miðfirraða tímakvotu til serfrálæru. Skúlarnir skipa sjálvir fyri, hvussu teir nýta hesa tímakvotuna, og hon verður vanlig nýtt til tveylæraraskipan í teimum yngstu flokkunum ella til at taka næmingar út í tíðarskeiðum til frálæru í minni bólkum. Henda kvota er knýtt at barnatalinum og svarar til 0,11 vikutímar pr. næming.

Kring landið eru serráðgevar, ið flestir hava tikið serlæraútbúgving, sum Landsskúlafyrisingin hevur skipað fyri tvær ferðir tey seinastu 15 árin. Hesir ráðgevar eru ikki í føstum starvi, men hava fingið tillutað ávíst tímatal, hvør við sítt øki. Fleiri av ráðgevnunum virka eisini sum talilærarar, og summir hava vanligar frálærutímar í einum skúla afturat nevnda servirksemi. Ráðgevarnir eru eitt slag av bindiliði til Sernámsdepilin, kanna børn, hvør á sínum øki og eru við til at vísa til víðari kanningar á Sernámsdeplinum. Teir eru eisini við til at kortleggja tørvin á serfrálæru á sínum øki og eru mangan samskiparar, tá ið onnur fakfólk, sálarfrøðingar, fysioterapeutur ella onnur koma á gátt. Serrágevarnir og talulærararnir hava íalt eitt tímatal, ið svarar til umleið 13 heiltíðarstørv.

Afturat ráðgevavirkseminum og talilæraravirkseminum verða, sum fyrr er nevnt, umleið 12 millionir játtaðar til serfrálæru til børn við serligum tørv í fólkaskúlunum kring landið, og haraftrat eigur so tann miðfirraða tímakvotan at vera til taks eftir tørv.

Flest øll, ið vit hava tosað við, eru samd um, at henda skipan, ið eigur at tæna øllum fólkkáskúlanum og vera fakligt stavnald fyri alt sernámsfrøðiligt virkseml í landinum, er ov illa mannað og hevur ikki nóg góða tvørfakliga javnvág.

Brúkarin, tvs. skúlar, næmingar og foreldur fýlast á, hvussu torført og seinført er at fáa hjálp, og starvsfólkini eru samd um hetta. Sigast kann, at í løtuni megnar skipanin enntá ikki at veita føroyskum skúlabørnum bráðfeingis sálarfrøðiliga hjálp, og viðvíkjandi kropsligari menning av skúlabørnum, ið hava veruliga stóra sansskipanartrupulleikar, hevði tann hálvi terapeuturin havt nóg mikið at gjørt í Suðuroynni einasamallari.

Flest øll eru starvsfólkini samd um, at torført er at finna tíð til tvørfakligt samstarv, og at arbeiðið í løtuni førir við sær loysnir og tiltøk, ið áttu at verið munabetri. Ráðgevarnir kenna seg ótryggar í sessi, fýlast á, at virkseml í dag er ov smábýtt og átti at fingið fastari karm, og at starvsøkið átti at verið útgreinað nærri. Tosað verður um lítlar tvørfakligar deplar sum eina loysn á hesum øki, tvs. starvsstøð, har t.d. ein serlærari, serpedagogur, heilsusystir, sálarfrøðingur, terapeutur og sosialráðgevi tæna einum øki sum eitt toymi. Sí nærri um hetta í kapitlinum *Tilmæli og nýggjur bygnaður (Serstovur)*.

Flestallir persónligir og uppalingarligir trupulleikar eru sera samansettir og krevja harvið tvørfakliga eygleiðing, viðgerð og ráðgeving. Ráðgevarnir úti á skúlunum og serfrøðingarnir á Sernámsdeplinum standa í flestu førum rættiliga einsamallir í gerandisdegnum og noyðast at taka stóra tvørfakliga ábyrgd. Eitt nú áttu øll børn við talutrupulleikum, stór og smá, at fingið nágreiniliga rørslu/sansakanning, í staðin fyri at verða viðgjørd einvíst sum máltarnað, og er samskiftistrupulleikin stórur, eigur ein sálarfrøðingur at vera tann leiðandi tátturin í viðgerð barnsins. Úrslit av ov eintýddari eygleiðing og viðgerð og so tað afturat, at einans verður farið í holt við teir størstu trupulleikarnar vegna vantandi starvsorku, er ein av høvuðsatvoldunum til ónøgd brúkarans og vánaligan starvsfólkatrivnað. Hetta kemur m.a. til sjóndar við, at serútbúgvinn starvsfólk støðast illa í starvi og torført er at manna serráðgevastørvini til lítar.

Allastaðni, har børn, barnabrek og sernámsfrøðiligir trupulleikar verða viðgjørdir, er stórur tørvur á granskingarvirkseml og fakligari menning í kjalarvørrinum á tí. Eisini har eru vit eftirbátur, og gransking ella vísindaligt samstarv við eitt nú aðrar lærustovnar verða valla tikin upp á tungu. Hetta er eitt týðandi lið aftrat, ið føroyska skúlasamfelagið má hava í huga og leggja doyin á at menna, ikki minst á tí sernámsfrøðiliga økinum. Í kapitlinum *Tilmæli og bygnaðarbroytingar*, verða útgreindar hugmyndir um eina greiningarmiðstøð, og har verður mælt til, at gransking og starvsfólkamenning verða mentar undir veingjabreiði støðarinnar.

Børn, ið onkusvegna hava tað trupult og ikki fáa munagóða viðgerð, enda vanligu sum neyðloysn úti í almannakervinum, mangan við einum (ófaklærdum) stuðli sær við lið. Lítið og einki samstarv er millum stuðulsvirkseml og skúlavirkseml, og hetta endurspeglar eina ferð afturat bæði vantandi fakorku, serkunnleika, og ikki minst vantandi vilja ella evni at finna heildarloysnir á trupulleikum barnsins (sí undir *Frítíðarheim og stuðulsskipan* og *Tilmæli og bygnaðarbroytingar*).

ONNUR TILTØK

1.5.1 Frítíðarheim og stuðulsskipan

Frítíðaransing av børnum við serligum tørvi fer í stóran mun fram sum stuðulsskipan. Í Havn er eitt frítíðarheim fyri fólk í øllum aldri, Frítíðarheimið í Skrivaragøtu, og fyrr vórðu nøkur børn við serligum tørvi ansað har eftir skúlatíð. Frítíðarheimið í Skrivaragøtu virkar nú sum døgnumlættingarheim, soleiðis at børn og vaksin koma har einans ávís vikuskifti ella ávísar gerandisdagar og eru har eitt ella fleiri samdøgur í senn. Í Klaksvík er Umlættingarheimið Dáin, har skipað verður fyri døgnumlætting og frítíðaransing av nøkrum børnum og vaksnum við serligum tørvi, men fleiri børn hoyra eisini undir stuðulsskipanina í Klaksvík. Í Vágnum er eisini eitt lítið vikuskiftisumlættingarheim.

Nógv børn við serligum tørvi verða ansað og stimbrað av persónligum stuðlum, antin til umlættingar eftir vanliga skúla/barnagarðstíð ella í staðin fyri vanliga ansing og stimbran og tá vanliga inni í einum dagstovni. Hetta málsøki kostar umleið 44 milliónir, harav starvast 130 stuðlar beinleiðis hjá Almannastovuni, og kosta hesir umleið 16 milliónir kr, meðan Tórshavnar og Klaksvíkar kommunur hava hvør sína stuðulsskipan (Almannastovan rindar), ið tilsamans kosta umleið 28 milliónir (tøl fingin til vega á fundi við almannastjóran og barnaserráðgevar Almannastovunnar 9. februar 2001).

Stuðlarnir eru mangan ófaklærd fólk, og teimum tørvar í flestu førum bæði at orð verða sett á innihaldið í gerandisdegnum og somuleiðis at fáa vegleiðing um, hvat til ber at gera, og hvat serligur dentur eigur at verða lagdur á. Kortini fýlast mest sum øll, ið onkusvegna varða av økinum, á, at lítið og einki samband er millum ta sernámsfrøðiligu skipanina og stuðulsvirksemið. Samstundis gremja flest fakfólk, sum annars hava barnið undir sínum starvsøki, seg um ov lítla tíð og arbeidsorku, og tí áttu teir persónligu stuðlarnir at verið ein kærkomin hjálp til at fingið hugmyndir og ætlanir um menning barnsins framdar í verki.

Eyðsæð er, at her er tørstur á eini heildarloysn og øktum tvørfakligum samstarvi. Harafrat hava stuðlarnir í fleiri førum ov vánaligar ella tilvildarligar karmar um arbeiðið, og áttu í meiri mun at kunnað nýtt tær sernámsfrøðiligu umstøður og karmar, ið barnið annars hevur.

Vit hava tosað við fleiri, ið hava við hetta frítíðarvirksemi at gera, og flest eru á einum máli um, at sjálvt stuðulsarbeiðið er eitt einsligt yrki, har starvsfólkini

yvirhøvur hava torført við at støðast, og tí fáa nógv børn í heilum nýggjar stuðlar. Gerandisdagur barnsins er haraftrat í alt ov stóran mun er kutaður upp av eindum, ið hava lítið og einki fakligt samstarv.

Fritíðaransingin átti tí í framtíðini at verðið skipað sum ein natúrligur liður í øllum sernámsfrøðiligum arbeiði, og tað eigur at áleggja kontaktpersóni ella talsmanni barnsins at samskipa gerandisdagin, soleiðis at hann gagnast barninum best gjørligt.

Fritíðarskúli fyri menningartarnað í tilknýti til Sernámsdepilin er dømi um eina loysn. Vælegnað høli standa har tóm meginpartin av seinnapartinum. Ein tílík heildarskipan undir fakliga væl útgreinaðum karmi ger arbeiðslagið betur, soleiðis at tað slepst undan heilum stuðli til hvørt einstakt barn.

Eisini annað stuðulsvirksemi í landinum enn henda fritíðarskúlaloyrn átti at verðið skipað í beinleiðis tilknýti til aðra fakliga stimbran, røkt ella skúlagongd og hoyra fakliga undir ta eind, ið barnið annars hoyrir til. T.d. eiga autistar í vardari skúlaeind at fáa eina fritíðar- ella stuðulsskipan í tilknýti til skúlaeindina, og sama er galdandi fyri aðrar bólkar av børnum við serligum tørvi. Í hesum sambandi kunnu stuðuls- og ráðgevastørv verða flutt av Almannastovuni og kommunum út til ta eind, ið tekur sær av barninum, soleiðis at *Traðarskúlin* umsitur stuðulsvirksemið hjá teimum menningartarnaðu børnunum, og *Sinniseindin* og aðrar tænaeindir (sí undir *Tilmæli og nýggjur bygnaður*) hava sama leiklut á sínum øki.

Somuleiðis er rætt at savna nøkur fá stuðulsbørn, ið hava átøkan tørv, í einum einstakum barnagarði í tí kommununi, har barnið býr, heldur enn at spjaða tey á ymiskar stovnar. Á tann hátt ber betur til at samstarva og fáa eina dagliga arbeiðsgongd við serfakligum innihaldi til vega. Dagstovnurin sjálvur fær samstundis økta servitan, ið gagnast fleiri børnum.

1.5.2 Heilsusystarar

Kring Føroyar arbeiða tilsamans 22 heilsusystarar í 18 fulltíðarstørvum. Tær eru settar undir Almanna- og Heilsumálastýrinum. Heilsusystararnar nýta umleið helvtina av arbeiðsorkuni til at kanna skúlabørn og vegleiða teimum, skúlunum og teimum avvarðandi um almennan trivnað og heilsu. Hin helvtin verður fyrst og fremst nýtt á pinkubarnaøkinum. Heilsusystararvið er í stóran mun eitt fyrirbyggjandi starv, og í nógvum førum nær ein heilsusystir at beina einum lítlum barni á rætta leið, soleiðis at menningin verður natúrlig og onnur tiltøk tí óneyðug.

Heilsusystararnar hava sjálvar tilevnað serføroyskar kanningar m.a. eina fasta forskúlakanning av 5-6 ára børnum, ið tekur mið av sansaskipan og er ein týðandi táttur í fyrireiking av skúlabyrjan barnsins. Við hesari serkanning royna tær at

greina tey börn, ið onkusvegna hava serliga sansastimbran fyri neyðini, áðrenn farið verður í skúla. Í summum førum, um barnið er í yngra lagi ella hevur ikki fótað sær til fulnar, ráða tær foreldrunum at lata barnið bíða eitt ár at fara í skúla, soleiðis at barnið fær eitt eyka ár at búast í. Vegna ov lítla normering eru tað tó enn bara heilt fáar heilsusustrar, ið gjøgnumføra hesa kanningin.

Heilsusustrarnar síggja vanliga ikki börn frá 16 mánaða aldri til tey eru farin í skúla. Hetta átti at verið útvíðkað við eini fastari 2½ ára kanning og omanevndu forskúlakanning.

Heilsusustrakið er vítt og fevnir m.a. um tvørfakligt samstarv við mest sum allar heilsustættir aftrat samstarvi við foreldur, pedagogisk starvsfólk og almannaverk. Heilsusystarnar ásanna tí, hvussu neyðugt er við fastari samstarvsskipan og at bæði ábyrgd og skyldur verða fakliga útgreindar í meiri mun enn nú er. Tær eru í fleiri førum fyrstar til at fáa varhuga av, at okkurt er áfatt við einum barni, og eru tí mangan tann fakhópur, ið av fyrstantíð togar í træðrirnar. Ymist er frá øki til øki, hvussu lætt tilíkt samstarv fæst til vega, men yvirhøvur halda tær tann tvørfakliga táttin vera ov tilvildarlígan og tungan at dansa við, og hetta krevur bæði ov nógva tíð og orku í mun til, hvat kemur burturúr. Tær eftirlýsa tí eina skipan, har tær eru ein natúrligur liður í eini tvørfakliga væl útgreinaðari heild, og har ábyrgd og skyldur hava fastan karm.

Í kapitlinum *Tilmæli og nýggjur bygnaður* verður nomið meira við tann tvørfakliga leiklutin hjá eini heilsusystur og skotið upp, hvussu hetta kann fara fram. Har kemur fram, at ið hvussu so er eitt starv afturat í Norðoyggjum og eitt starv í høvuðsstaðarøkinum er ein fortreyt fyri at fáa nøktandi tænastru á hesum øki. Skotið verður upp, at Heilsusustrakið verður ein natúrligur liður í tí sokallaðu Sertænastuni. Heilsusustrarnar verða harvið fluttar undir Mentamálastýrið, og heilsusustraleiðarin fær skrivstovuhøllir í hølum Greiningarmiðstøðarinnar, (sí *Greiningarmiðstøð og Búskaparligar avleiðingar og fotreytir*).

1.5.3 Hjálpartól

Hjálpartólamiðstøðin, HTM, ið hoyrir undir Almennastovuna, tekur sær av hjálpartólum fyri börn eins og vaksin. Eitt sokallað *grein 18 ráð* tekur avgerðir um tørv og játtan hesum viðvíkjandi.

Á barnaøkinum eru tað serliga røslubrekað börn, ið hava hjálpartól fyri neyðini. Í onkrum førum er talan um stórmál, tí tað snýr seg um eitt nú sethúsabroytingar, samferðslu og at laga teir fysisku karmarnar til eina heila familju. Ein terapeutur ella annar málsviðgeri á HTM er tí ein persónur aftrat, ið hevur tætt samband við barnið og tey avvarðandi.

Hjálpartólatørvurin verður mettur út frá neyvum kunnleika til barnið, lyndi tess og røsluførleika. Tað er tí ein fyrimunur, at tann terapeutur, ið hevur barnið um

hendur og mögulega er kontaktpersónur ella talsmaður barnsins, eisini arbeiðir við hjálpartólasurningum. Har kann ein ávís sameining fara fram tvørtur um núverandi mörk, og á sama hátt sum Blindastovnurin tekur sær av blindahjálpartólum, áttu persónlig hjálpartól til tað røslubrekaða barnið at verið málsøki hjá Rørslueindini á Greiningarmiðstöðini (sí *Tilmæli og nýggjur bygnaður*). Hjálpartólamiðstöðin eigur tó framhaldandi at vera tann stovnur, ið hevur fakliga og fyrisitingarluga ábyrgd av størri broytingum í umhvørvi barnsins t.d. sethúsaumbygging, umbygging av skúla og dagstovni, serligum bilkeypi o.s.f.

1.6 Skipanir í øðrum londum

Skipanirnar í londunum kring okkum eru sera ymiskar, og hetta viðbrekna málsøki verður tugt, tambað og tillagað í heilum. Gongdin yvirhøvur vísir okkum, at ikki ber til at siga, at nøkur loysn er tann einasta rætta, men heldur má verða arbeitt við opnum huga og gera tillagingar í takt við tíðina, tørvin og ta fakligu menningina í samfelagnum.

Yvirhøvur eru skipanirnar kring okkum tó meira fakuppbyttar, enn okkara egnu skipan er í løtuni. Eitt nú tæna grannalondini blindum og deyvum við sjálvstøðugum sereindum, og eisini onnur brek hava sínar serligu kanningar- og greiningarstöðir ella orkumiðstöðir. Hesar stöðir tæna einum stórum øki, einum amti ella øllum landinum. Dømi um hetta eru Greiningar og Ráðgjafastöð Ríkisins í Íslandi, ið greinir og veitir ráðgeving til fyra ymisk barnafakøkir: autistar og kontaktveik, røslubrekað, størri menningartarnað børn og lítil menningartarnað børn. Í Svøríki verður átøk tænasta veitt frá Barnhabiliteringen ella frá Barn och Ungdoms Psykiatrien. Í Noregi eru somuleiðis ymisk kompetansusentur og í Danmark eru ymiskar sertænastur til tey ymisku brekini, ið veita tænastru um alt landið. Fakmiðstöðirnar eru í summum førum privatriknar og selja tá amtum og kommunum ráðgeving sína.

Rákið kring okkum er yvirhøvur at integrera børn - serliga tey smáu børnini - so frægt sum til ber, men kortini ikki øll.

Autistar fáa í flestu førum stuðul og frálæru í lítlum, vardum eindum, ið eru knýttar at einum ella fleiri vanligum fólkaskúlum sum sereindir, og autistaøkið verður yvirhøvur røkt sum eitt serøki við heilt serligum viðgerðarhættum og heildarloysnum.

Tey menningartarnaðu hava ymiskar skipanir. Í Svøríki eru tvey sløg av serskúlum fyri henda bólkin í teimum størri kommununum, ein fyri tey, ið kunnu móttaka ávísa fakfrálæru, og ein annar serskúli, ið ikki koyrir við fakuppbyti, men heldur sum stimbrandi verkstaður. Aðrastaðni í Norðurlondum virka lítlar fakeindir fyri menningartarnað við vanligar fólkaskúlar, og onkustaðni eru amtsserskúlar fyri tey

mest menningartarnaðu, meðan lítlir serklassar eru við nakrar útvaldar fólkaskúlar fyrir tey, ið hava menningarbrek í minni mun.

Rørslubrekað verða vanliga integrerað við eini umhvørvistillaging og nógvri kropsstimbran. Hesi børn hava eina tvørfakliga servitan fyri neyðini, og hetta verður røkt á ymiskan hátt. Onkrastaðni virka heilsuverk og skúlaumhvørvi hvørt í sínum lagi, men aðrastaðni verður roynt við mennandi heildarloysnum, soleiðis at gerandisdagurin er likamsvenjing í leiki og starvi. Nógv rørslubrekað børn eru haraftrat fjølbrekað og hoyra tá vanliga heldur undir øki teirra menningartarnaðu.

Tey, sum ikki eru brekað, men hava av øðrum orsökum torført við at fylgja við vanligari frálæru ella mennast felagsliga í sátt og samlyndi við onnur, verða vanliga integrerað í vanligan fólkaskúla ella dagstovn. Har fáa tey fakligan stuðul og ráðgeving frá eini PPR-eind (tvørfakligum bólki við serliga sálarfrøðingum og serpedagogum ella serlærarum), ið varðar av kommununi ella einum lítlum amti. Tá ið trupulleikarnir á hesum sokallaða *gráa økinum* verða ov stórir í grannalondum okkara, ber vanliga til at søkja fakliga greining og ráðgeving frá eini greiningarmiðstöð (*kompetansusentri*), t.d. innan psykiatriøkið.

Um skipanir annars í Íslandi, Svøríki og á Bornholm, sí skjølini 5, 6 og 7.

METING OG TILMÆLI

2.1 Meting av verandi skipan

Væl ber til at síggja, at nógv verður gjørt í tí føroyska samfelagnum fyri at hjálpa einum barni við serligum tørvi og at lætta um hjá teimum, ið varða av. Heildarveitingin til alt økið táttar árliga í 90 milliónir. 30 milliónir til Sernámsdepilin íroknað skúlaeind, ráðgeving og serráðgevar kring landið. 12 milliónir til serliga frálæru í fólkskúlanum. 44 milliónir til stuðulsvirksemi. Afturat hesum nýtir Almannastovan stórar peningaupphæddir til at senda børn av landinum til onnur mennandi tiltøk til sertænastu, eygleiðing og viðgerð.

Hóast hesar upphæddir kunnu tykjast høggar, og hóast sjálv skipanin hevur víðan karm, ið ikki átti at forða fyri fakligari menning, so eru mest sum øll samd um, at brúkarin - barnið við tí serliga tørvinum - fær ov lítið burturúr, og at mannagongdin er ov tung og strevin fyri flestar familjur, so ikki er ilt at taka samanum:

- Alt ov lítil orka verður í dag lögð í skipaða greining av barninum av fyrstantíð og tvørfakliga vegleiðing í tættum tilknýti til hetta. Endalig greining tekur ov langa tíð, upplýsingin til foreldrini stendur ov einsamøll og hongur mangan í leysari luft. Foreldrini verða ørkymlað, vita ikki hvønn veg tað ber, og hvør tekur sær av teimum. Tey eru í summum førum fleiri ár um at fata, hvat veruliga er áfatt. Nógv børn verða send til Danmarkar til greiningar ella koma til serlæknakanning hjá donskum læknum, ið vitja í Føroyum, og foreldrini verða í hesum sambandi oftani upplýst í eini handvending, mangan einstáttað og avskorið frá tí tvørfakliga kervinum, ið annars átti at tikið sær av barninum. Ofta verður borðreitt við fleiri sjúkugreiningum til somu familju og haraftrat á donskum/latínskum máli, ið fullfíggjar ruðuleikan.

- Verandi tímatalsskipan er óhóskandi. Allir starvsbólkar mugu starvast uttan klokku, fríkorter og annað, ið hoyrir vanligari skúlaskipan til. Starvsfólkið fer ikki heim frá tí veika næminginum við einum hópi av stílum at rætta og fyrireikar seg

ikki á sama hátt sum til vanliga floksundirvísing. Arbeiðið kann tí ikki samanberast við annað undirvísingararbeiði í fólkaskúlanum. Umhvørvið líkist meira einum verkstaði enn einum skúla. Aftrat eygleiðingartímunum koma tvørfakligir fundir, frágreiðingar verða skrivaðar, starvsfólk ferðast út í nærumhvørvi barnsins, vegleiða og økja um egna fakkunnleika á ymiskan hátt.

Sjálvsagt eru serfrálæruøkir, eitt nú fólkaskúlafrálæra av deyvum næmingum, ið eiga at hava neyvna námsskrá og harvið eitt minimalt kateturtímatal. Meginparturin av serfrálæruøkinum fæst tó ikki við skipaða frálæru í vanligum týdningi, og mangan er fortreytin fyri munagóðari menning tess brekaða, at tíðin, tann vaksni er um barnið, eygleiðir tað, stimrar tí og ansar, hongur saman sum ein reglulig heild í gerandisdegnum og hevur rúmari tíðarkarmar enn vanlig tímatalsskipan í einum fólkaskúla.

- Á fleiri økjum, serliga tá ið tað snýr seg um menningartarnað, sálarsjúkur og rørslubrek, vantar okkum størri serkunnleika Stórir tørvur er á barnasálarlækna, fleiri serútbúnum sálarfrøðingum, pedagogum, barnaterapeutum av ymiskum slag, og verandi námsfrøði er ikki nóg væl skipað í sereindir, har starvsfólk fáa høvi at menna ein serkunnleika á ávísu øki.

- At tørvur er á størri serkunnleika millum tey starvandi, og tað at avvarðandi familja av fyrstantíð ikki fær nóg góða kunning og heildarætlanir fyri framtíðina, ger tað torført at fáa fakligt trúvirði til vega. Hetta smittar eisini inn á onnur øki, har okkara førleiki og viðgerð ikki stendur aftanfyrri grannatjóðirnar. Hetta elvir í summum førum til óneyðuga leitan úteftir, sum er alt ov kostnaðarmikil og krevjandi fyri bæði samfelag og familju og gagnast ikki fakliga í nóg stóran mun. Rákið eigur at vera, at fakkfólk leita út eftir serkunnleika, ið kemur øllum samfelagnum til góðar. Sum er, skulu foreldur í summum førum vísa ótrúliga styrki, ágrýtni og úthaldni fyri at útvega barninum tær fakligu umstøður, ið tey meta vera nøktandi, í staðin fyri at hava álit á okkar egnu skipan og nýta orkuna til tað kensluliga og menniskjansliga, ið familjan hevur tørv á.

- Samstarvið ímillum tær ymisku tænaeindirnar; heilsuverk, skúla, stuðulsskipan, heim og frítíðarheim, er ov lítið. Foreldur og starvsfólk sakna heildarloysn fyri hvørt einstakt barn. Sum er hava foreldur og teir ymisku starvsfólkabólkarnir trupult við at arbeiða saman ímóti einum greiðum máli. Stórir dentur eigur tí at verða lagdur á samstarv og greiða støðutakan til at røkka fakliga á mál. Tey veikastu børnini, tey fjølbrekaðu, hava serliga stóran tørv á, at ansing, skúli og viðgerð mynda eina heild

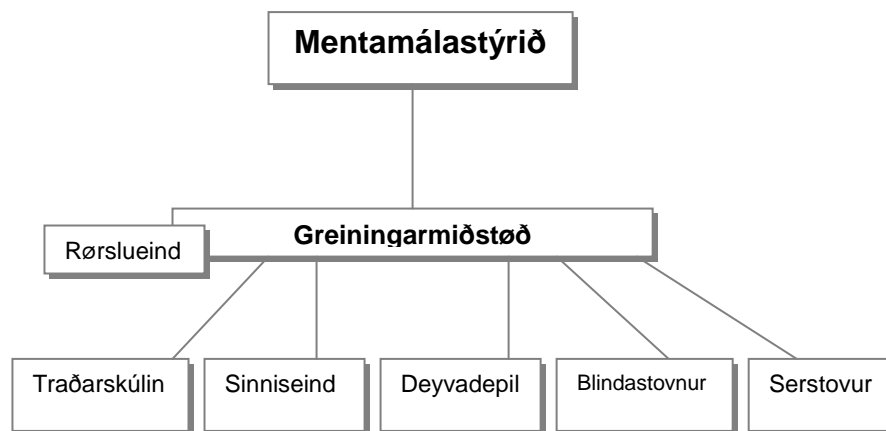
- Tørvur er á einum føstum fakligum bindilið millum familjuna og tænaeindarnar, soleiðis at børnini eiga ein kontaktpersón ella talsmann, ið greiðir gøtuna fram á tvørfakligan hátt. Hesin persónur eigur at hava ymiska útbúgving alt eftir høvuðsbreki barnsins.

2.2 Tilmæli og bygnaðarbroytingar

Trímannabólkurin er komin fram til, at neyðugt er í stórri mun enn higartil at seta tvørfakligan kunnleika, neyvva og skjóta greining og eina heildarloysn fyri hvørt einstakt barn í hásæti. Verandi skipan útlilokar hetta ikki, men tekur heldur ikki nóg gott fyrilit til at hetta skal eydnast.

Vit mæla tí til:

- Verandi skipan eigur at verða umskipað til ein heildarbygnað við greiðum fakuppbýti og dyggari fíggjarorku til miðvísa starvsfólkamenning.
- Nýggi bygnaðurin tekur hædd fyri tí einstaka brekinum og arbeiðir tvørfakliga við barninum sum eini heild.
- Verandi starvsfólk verður flutt í størv í nýggja bygnaðinum.
- Tann nýggi bygnaðurin verður nevndur SERTÆNASTAN, og er bygdur upp av Greiningarmiðstöð og 6 ymiskum tænaeindum:

2.2.1 Greiningarmiðstöð

Virksemið á Greiningarmiðstöðini eigur at vera; at kanna, greina, vegleiða, veita kreppuhjálp, hava fakligt eftirlit við øðrum eindum, granska, skeiðvirksemi, bókasavn og leikasavn.

Staðseting: Verandi Sernámsdepil við tilbygningi (sí *Búskaparligar avleiðingar og fortreytir*).

Serfrøðingar: Barnasálarlækni, sálarfrøðingur, fysioterapeutur, ergoterapeutur, sosialráðgevi, serlærari og serpedagogur. Hesi starvsfólk hava fast tilknýti til Greiningarmiðstöðina, onnur starvsfólk hoyra fyrst og fremst til aðrar tænaeindur, men verða knýtt at Greiningarmiðstöðini eftir tørvi.

Ein almenn Greiningarmiðstöð verður sett á stovn, har virkseimið er sera fjøltáttað og fakliga samanvovið, og neyðugt er at fara tvørturum tey mörk, ið almennir fyrisingarkarmar higartil hava sett. Við øðrum orðum hoyrir hetta málsøki í veruleikanum bæði undir Mentamálastýrið og Almanna- og Heilsumálastýrið, men fyri at kunna leggja eina stjórnarliga rætta skipan til rættis og samstundis taka hædd fyri, at barnið fær munagóða heildarmenning og skipaða heildartænae, verður mælt til at hetta greiningarliðið hoyrir undir Mentamálastýrið eins og onnur lið Sertænaeunnar. Sjálvsagt skal júst Greiningarmiðstöðin hava sera neyvt samstarv við heilsuverkið, og mælt verður til regluligt fundarvirkseimi og neyvt fakligt samstarv millum eitt nú barnaeildina á Landssjúkrahúsinum og starvsfólk Greiningarmiðstöðarinnar.

Ein barnasálarlækni eigur at verða settur í starv sum leiðari Greiningarmiðstöðarinnar. Hann arbeiðir har saman við sálarfrøðingi, serlærara, serpedagogi, fysioterapeuti, ergoterapeuti, og sosialráðgeva. Hetta starvslíð hevur, sum júst er nevnt, neyvt samstarv við barnaeildina á LS og aðrar serfrøðingar í heilsuverkinum í sambandi við greining og regluligar kanningar.

Sambært siðareglur í heilsuverkinum hava einans læknar rætt og skyldu til at greiða frá sjúkugreiningum. Undantak eru sálarsjúkur, ið sálarfrøðingar kunnu bæði greina og greiða brúkanum og teimum avvarðandi frá. Tá ið umhvørvi barnsins fær av fyrstantíð varhuga av, at okkurt er áfatt, verður vanlig leitað til tann læknan, ið varðar av, kommunulæknan. Ein heilsusystir er sum oftast bindiliðið í hesum førum, ella er tann, ið er við til at seta orð á ein varhuga av fyrstantíð heima hjá barninum. Kommunulækni ella heilsusystir gera ofta eina frumgreining, ið er grundarlagið undir tilvísing til Greiningarmiðstöðina. Somuleiðis kunnu onnur í umhvørvi barnsins: lærarar, pedagogar, heilsusustrar ella onnur, gera eina frumgreining og vísa barninum til Greiningarmiðstöðina í samráði við foreldrini, tá ið trupulleiki er við menning barnsins.

Greiningarmiðstöðin skal síðani útgreina brekið ella trupulleikan á tvørfakligan hátt, og arbeiðir tá í flestu førum saman við serfrøðingum í heilsuverkinum (barnaeildini á LS, eygnalækna, oyrælækna, neurologi, ortopedkirurgiskum lækna), og í mongum førum verður eisini longu nú togað í tær sertræðrir, ið eru á tænaeindunum (sí seinni). Við øðrum orðum eru starvsfólk á tænaeindunum, ið hava serligt innlit í tað einstaka brekið, lutvíst í starvi í Greiningarmiðstöðini.

Foreldur og barn kunnu koma og vera í tættum tilknýti til Greiningarmiðstöðina eina tíð í sambandi við fyrstu greining og síðani árliga ella oftari í styttri tíðarskeiðum í sambandi við endurmeting og víðari tillaging av viðgerð og hjálpartólum.

Barnadeildin á Landssjúkrahúsinum verður sjálvsagt framhaldandi tann greinandi og viðgerandi liðurin í sambandi við heilsu barnsins. Á Greiningarmiðstöðini verður barnið harafturímóti kannað viðvíkjandi sálarbúning, kropsligari búning og heildarmenning, og starvsfólkini har skulu tvörfakliga leggja fram eina skrivliga heildarskýsing og geva eina nágreiniliga kunning og vegleiðing, áðrenn familjan fer heim. Greitt verður frá, hvat bagir, hvørjar vánirnar eru, hvørjir viðgerðar- og stimbranarmøguleikar eru í landinum, og stöðin eigur at vera før fyri at geva kreppuhjálp og serliga familjuráðgeving.

Á henda hátt verður miðað ímóti, at familjan fær kenslu av, at hon hevur eina tvörfakliga orku- og vitanarkeldu, ið hon til eina og hvørja tíð kann leita til.

Er barnið fjølbrekað, eigur Greiningarmiðstöðin at greina høvuðsbrek barnsins og harvið finna út av, hvør tænaeind hevur høvuðsábyrgd av heildarmenningini. Samstundis luttaka sjálvsagt aðrar tænaeindir eftir tørvi, eygleiða barnið, ráðgeva og veita aðra tænae.

Greiningarmiðstöðin skal ikki sleppa barninum, hóast orð hava verið sett á og ein ávís greining er fingin til vega, men skal í framhaldi av hesum tryggja og hava eftirlit við, at ein ella fleiri tænaeindir finna fakliga starvsorku í nærumhvørvi barnsins, soleiðis at tað verður fakligt innihald í øllum ansingar- og stimbranarløtum. Somuleiðis syrgir Greiningarmiðstöðin fyri, at barnið fær ein tvörfakligan kontaktpersón ella talsmann, ið hevur høvuðsábyrgd av at tryggja barninum øll síni rættindi. Hesin talsmaður er í flestum førum starvsfólk á einum av tænaeindunum.

Ein av uppgávum talsmansins er at tryggja, at viðkomandi tænaeind skrivur eina nýggja frágreiðing um barnið í minsta lagi hvørt hálva ár, ið verður nýtt sum verkætlan teir næstu mánaðirnar. Øll, ið vara av barninum, ansa tí og stuðla, og ikki minst foreldrini sjálvi, verða kunnað um hesa verkætlan og fáa samstundis neyðuga vegleiðing

Greiningarmiðstöðin er eitt slag av fakligum stýringarbólki við høvuðsábyrgd av, at aðrar tænaeindir virka sum tær skulu, og skal kanna barnið regluliga og fylgja við gongdini. Somuleiðis skrásetur Greiningarmiðstöðin børn við serligum tørvi, mennir gransking, samskipar frálærutiltøk, hevur fakbókasavn um hendur og veitir leikasavnstænae. Ein serlig rørsloeind hoyrir til Greiningarmiðstöðina (sí seinni).

Greiningarmiðstöðin hevur neyvt samstarv við tænaeindirnar (sí seinni), tvs. heilsusustrar, sálarfrøðingar, stuðlar, lærarar, pedagogar, sosialráðgevar og fysio- og ergoterapeutar úti í nærumhvørvinum, almannaeverkið, og onnur, ið fáast við serviðgerð og barnaansing. Haraftrat samstarvar Greiningarmiðstöðin fakliga við átøkar støðir í grannalondunum og veitir á tann hátt servitan, fakligan stuðul og frálæru inn í landið.

Greiningarmiðstöðin skal hava eina tvörfakliga javnvág. Eitt veikt høvuðspunkt í verandi skipan er, at í starvi eru nógvir lærarar og ófaklærdir stuðlar, meðan aðrir starvsbólkar eru undirmannaðir.

Greiningarmiðstöðin nýtir serfrøðikunnleika úr tænaæindunum, og sostatt virka starvsfólkini har mangan í greiningartoyminum eftir áheitan frá Greiningarmiðstöðini, færa barnið við sær víðari inn í sína egnu fakeind og verða mæguliga verandi sum kontaktfólk ella talsmaður barnsins.

2.2.1 Rørslueind (tænaæind fyri rørslubrekað)

Virkssemið her verður at kanna, vegleiða og veita hjálpartólatænaæu.

Staðseting: Í hælunum hjá Greiningarmiðstöðini.

Starvsfólk: 1 fysioterapeutur, 1 ergoterapeutur og ein talupedagogur, ið øll hava c.p. serútbúgving, 1 hjálpartólatækningur

Henda eindin er lítil í mun til hinar eindirnar, men kann við virkssemi sínum vera neyðugt hjálparamboð í øllum hinum eindunum, og tí verður viðmælt, at hon hoyrir til Greiningarmiðstöðina, og at serlærarin og terapeutarnir dagliga eru ein partur av greiningartoymi Greiningarmiðstöðarinnar. Starvsfólkini starvast í neyvum samstarvi við skúlar, barnagarðar, sjálvstöðugt starvandi terapeutar og nærumhvørvi barnsins. Henda eind upparbeiðir serliga vitan um c.p.-børn og ta fløktu og drúgvu viðgerð, ið tey hava fyri neyðini. Eindin stýrir kropsligari viðgerð og samskiftistækni hjá børnum og ungum við rørslubreki, so sum klovnum ryggi, mænuskaðum, spastisiteti, atetosu, ataksi og dystoni og leggur harvið lag á stútta og serliga kropsviðgerð. Starvsfólkini geva eisini viðgerð í tíðarskeiðum og annars eftir serligum tørvi, men nýta tó fyrst og fremst orku og tíð til at vegleiða familju, stuðlum, pedagogum, lærarum, terapeutum og øðrum, ið varða av barninum um tað arbeiði, ið serliga skal fremjast tey fyrstu lívsárini.

Summi likamsbrekað børn kunnu virka og mennast í vanligum umhvørvi, har ávís tillaging fer fram í tí fysiska umhvørvinum. Onnur hava eisini menningarbrek at stríðast við, og tí mugu eitt nú Traðarskúlin (sí seinni) og Rørslueindin hava tætt samstarv.

Aftrat tí, ið longu er nevnt, verður skotið upp, at Rørslueindin hevur fakliga og umsitingarliga ábyrgd av sokallaðum persónligum hjálpartólum til rørslubrekað børn og ung. Hetta eru hjálpartól sum eitt nú koyristólar, gongutól, standitól, samskiftistól, ravmagnsleika og annað, ið barnið nýtir mest sum einsamalt. Hjálpartólamiðstöðin hevur harafturímóti framvegis ábyrgd og fyrisiting av sokallaðum stórmálum í umhvørvi barnsins, eitt nú sethúsa- og umhvørvisbroytingum og serligum bilum.

Rørslueindin eigur tí at hava eitt úrval av barnahjálpartólum og stimbrandi leikum til útláns í tráð við eitt bókasavn, og tað brekaða barnið eigur treytaleyst og mest sum samstundis at kunna fara heim við einum hjálpartóli, nýta tað, royna tað og

koma aftur við tí, tá ið tørvurinn broytist. Á hesum øki kann samstarv vera við leikasavnið, ið er á Greiningarmiðstöðini.

2.2.3 Traðarskúli (tænastueind fyri menningartarnað)

Virksemi Traðarskúlans er at eygleiða, vegleiða, hava ábyrgd av fakligum innihaldi í gerandisdegi barnsins, skipa fyri serbarnagarði, serskúla, frítíðarheimi, stuðulsskipan og næmingaheimi.

Staðseting: Verandi Sernámsdepil og Næmingaheimið á Argjum.

Starvsfólk: Leiðari, pedagogar, lærarar, fysioterapeutur, ergoterapeutur, sálarfrøðingur, sosialráðgevi, skrivstovufólk, húsavørður og bilførari.

Starvsfólkini eru fyrst og fremst pedagogar og lærarar, men harafturat er tørvur á fysio- og ergoterapeuti, sálarfrøðingi og sosialrágeva, og eindin má hava neyvt samstarv við eitt nú sálarlæknan á Greiningarmiðstöðini. Traðarskúlin upparbeiðir servitan um tey menningartarnaðu og starvar saman við Greiningarmiðstöðini, tá ið tørvur er. Hann arbeiðir í samstarvi við skúlar og barnagarðar í nærumhvørvi barnsins, starvsfólkini fylgja við gongdini hjá barninum og vegleiða stuðlum, pedagogum, lærarum ella øðrum starvsfólki, har barnið hevur sína dagligu gongd. Afturat hesum skal Traðarskúlin virka sum serbarnagarður, um barnið hevur heilt serligan tørv, ið ikki kann nøktast úti í nærumhvørvinum, og somuleiðis sum skúli, serliga tá ið barnið er vorðið eldri og hevur torført við at verða verandi í nærumhvørvinum og fáa frálæru í einum vanligum fólkaskúla.

Hugburðurin skal sjálvsagt vera, at barnið kann trívast og mennast í sínum egna nærumhvørvi. Mangan er tað so, at trupult er við munagóðari integrering, ið hvussu so er tá ið barnið er farið upp um teir fyrstu fólkaskúlaflokkarnar, og tá kann tí vera neyðugt at fara í serskúla ella serliga eind í fólkaskúlanum.

Henda barnagarðs- og skúlaeind skal ikki vera ov stór og kann eftir tørvum verða staðsett fleiri enn eitt stað í landinum, sjálvsagt við atliti til, hvar børnini búgva. Tann fakliga leiðslan fer tó fram frá Traðarskúlanum sjálvum, ið hevur alt landið sum virkisøki, og høvuðsskúlaeildin verður verandi í hølunum á Frælsinum í Havn.

Í løtuni verða menningartarnað smábørn kannað á smábarnadeild Sernámsdepilsins, fyri síðani aftur at verða eygleidd og mett av heimavegleiðarum frá Almannastovuni, ið síðan aftur taka støðu til m.a. stuðulstørv. Hetta er dupultarbeiði og ov tungt í vavi. Rættari er at flyta hetta virksemi og somuleiðis starvsfólkini, sosialráðgeva og serpedagog, av Almannastovuni inn á Traðarskúlan, soleiðis at ein heildartørvur verður nøktaður haðani.

Frítíðaransing menningarbrekaða barnsins eigur eisini at verða skipað og stýrd av Traðarskúlanum. Barnið og stuðlarnir eiga at kunna nýta verandi skúlahøllir í mest gjørligan mun, fyri at gagnnýta teir fysisku serkarmarnar og samstundis verður gerandisdagur barnsins ein einfaldari heild. Sagt við øðrum orðum eiga skúla- og dagstovnaserdeildirnar, ið eru á Traðarskúlanum (og aðrastaðni, um so er), at verða nýttar sum frítíðarskúli ella frítíðarheim, soleiðis at tey veikastu børnini kunnu vera í somu høllum í friði og náðum og ikki verða flutt í heilum aftur og fram, eins og gjørt verður í løtuni.

Tey børn, sum hava stuðlar á vanligum dagstovni, í einum fólkaskúla ella hava stuðul eftir vanligu skúlatíð, áttu at verið savnað saman í smærri eindir, so servitan og serumstøður gagnast bæði børnum og starvsfólkum betur. Lættari er at vegleiða, tá ið ein ávís miðsavnan fer fram, og somuleiðis er heldur ikki bráðneyðugt við einum heilum stuðli til hvørt einasta barn. Eisini hetta virksema hoyrir fakliga og fyrisitingarliga undir Traðarskúlanum, tá ið talan er um menningartarnað børn.

Ein eftirskúli fyri menningartarnað hevur fleiri ferðir verið umrøddur, og ikki er óvanligt, at menningartarnaðir froyingar fara á eftirskúla í Danmark. Traðarskúlin eigur at hava so víðan virkiskarm, at hann átekur sær tílíkt eftirskúlavirksema. Sostatt eigur hann at nýta serliga seinastu skúlaár næmingsins til beinleiðis at greiða honum gøtuna út í lívið og fyrireika komandi starvsøki. Hetta átti at verið gjørligt í samstarvi við Serstovnadeildina, verkstøð Serstovnadeildarinnar og froyoskt vinnulív. Til ber eisini at hava eina serstaka framhaldsdeild við Traðarskúlan í verandi Sernámsdepilshøllum, har høvuðsentur verður lagdur á vinnulív og handaligt virksema.

2.2.4 Sinniseind (tænastueind fyri sinnisveik)

Virksemað hjá Sinniseindini er at eygleiða, vegleiða, hava ábyrgd av fakligum innihaldi í gerandisdegi barnsins, skipa fyri skúlaeind, dagstovnsseind og stuðulsskipan.

Staðseting: Klaksvík, har tað í løtuni eru fleiri autistar, og har tey í løtuni byggja eini autistahús tætt við bæði skúlar og dagstovn.

Starvsfólk: Sálarfroyingur við serligum autistainnliti, ið samstundis er leiðari eindarinnar, serpedagogur, serlærari, sosialráðgevi við familjuráðgeving sum serøki, tilknýti til terapeut við innliti í sansastimbran (frá serstovu økisins)

Autistar og sinnisbrekað hava sertænastu fyri neyðini, har sálarfroyingur er tann týðningarmesti fakpersónurin saman við pedagogiskum starvsfólki og sosialráðgeva við familjuráðgeving sum sergrein. Hesi starvsfólk hava sjálvsagt

tætt fakligt tilknýti til barnasálarlæknan, ið starvast á Greiningarmiðstöðini, og eru longu av fyrstantíð við í greiningartoyminum.

Á Sinniseindini arbeiða starvsfólk við serligum innliti í sálarbrekað. Tey vegleiða familju, stuðlum, pedagogum og lærarum í nærumhvørvi barnsins og hava familjuráðgeving sum serøki. Fleiri av hesum børnum eru soleiðis fyri, at tey kunnu einans integrerast í ein ávísan mun, og tí er neyðugt við lítlum, vardum skúla- og barnagarðseind(um), har hævðusdentur verður lagdur á felagsligt samskipti og sálarliga viðgerð í føstum og tryggum kørmum.

Í flestu førum eru hesi børn líkamliga ferm og tí er óneyðugt við serligum hølum, men tess meiri átrokandi er, at eindirnar eru smáar og friðarligar. Mælt verður tí til smærri skúlaeindir/barnagarðseindir í tilknýti til vanligan fólkaskúla/barnagarð, har friður kann valda, men har til ber at verða við til ávís tiltøk saman við øðrum børnum.

Hava hesi børn eina frítíðar- ella stuðulsskipan fyri neyðini, verður farið fram eftir sama leisti sum á Traðarskúlanum, tvs., Sinniseindin hevur eisini ábyrgd av frítíðarøkinum, hevur sína egnu stuðulsskipan og skipar fyri so tættum tilknýti sum til ber millum dagstovn/skúla og frítíð. Somu høluni áttu eisini í hesum førum at kunna verða nýtt áfram eftir skúlatíð.

Summir autistar eru menningartarnaðir, aðrir eru ikki. Hetta eru tveir ymiskir bólkar, ið sjálvsagt skulu vera viðgjørdir hvør á sín hátt. Har sum aðrastaðni má verða arbeitt eftir tørvi einstaklingsins. Tí er eisini hugsandi at skipa eindina í Klaksvík fyri eitt nú menningartarnaðar autistar og staðseta eina aðra eind onkra aðrastaðni alt eftir bústaði barnsins.

2.2.5 Deyvadepil (tænastueind fyri deyv og tunghoyrd)

Virksom deyvadepilsins er at eygleiða, vegleiða, hava faklig ábyrgd av gerandisdegi barnsins, skipa fyri dagstovnseind, skúlaeind, næmingaheim/røktarhúski og stuðulsskipan.

Staðseting: Deyvahúsið við Íslandsvegin ella ein av sethúsoignum Sernámsdepilsins á Frælsinum/við Landavegin. Verandi skúla- og dagstovnskipan.

Starvsfólk: Teknmálsráðgevar, harav tann eini er leiðari depilsins, serlærarar, sosialrágevi, serpedagogar, smábarnavegleiðari, tilknýti til sálarfrøðing frá Serstovuni í økinum og fysio/ergoterapeut frá Blindastovninum.

Eisini hesi børnini mugu eiga sín serdepil ella eind, tí eins og á øðrum økjum er faklig menning treytað av neyvum serfrøðiinnliti. Allastaðni í grannalondunum

verða deyv börn miðsavnað, og hetta er í tráð við verandi føroyskar royndir á økinum.

Hetta økið verður í dag røkt soleiðis, at ein hálvur teknmálsráðgevi er í starvi á Sernámsdeplinum, ein integrerað deyvastova er á Dagstovninum á Argjum og deyv börn ganga í serligum flokkum á Venjingarskúlanum, og haraftrat eru einstøk börn integrerað kring landið. Serlærarar frá Sernámsdeplinum undirvísa flokkunum á Venjingarskúlanum, og á Dagstovninum á Argjum eru tvey pedagogstørv sett at røkja uppgávuna. Fólki tykjast vera nøgd við hesa skipan, men tó hevur verið ført fram, at børnini eiga at ganga í skúla, har tey fyrr hava gingið í barnagarð. Fakfólk á økinum eru ikki samd í hesum sjónarmiði og meta, at tann deyvi næmingurin megnar at broyta umhvørvi eins og onnur og eingin trygd er fyri, at børnini í einum barnagarði fara saman í skúla. Hesin spurningur eigur sjálvsagt at verða viðgjørdur áfram, soleiðis at tann frægasta loysnin verður vald.

Í dag bígva deyv skúlabørn av bygd á næmingaheiminum á Argjum saman við børnum, ið flest hava menningarbrek. Tey deyvu börnini áttu heldur at havt eitt lítið næmingaheim, vanliga sethúsastødd, har tey bígva fyri seg, meira sum ein familja, og í somu húsum kundi ein íbúð verið til taks fyri familjur at deyvum børnum, ið mugu dvølja tætt við Deyvadepilin í stytri ella longri tíðarskeiðum, meðan ein varandi loysn í miðøkinum verður fingin til vega. Eitt nú kunna húsini, ið Sernámsdepilin eigur við Landavegin ella á Frælsinum, verða nýtt til henda virkistátt, og hetta krevur sjálvsagt økta og serútbúna starvsorku. Í løtuni eru einans nøkur fá deyv börn, ið hava tørv á einum næmingaheimi, so ein annar móguleiki er at finna eitt røktarhúski, eina teknmálsfamilju, ið átekur sær at virka sum næmingaheim fyri hesi börn. Hesin seinni kosturin er helst bíligari og kann vera eins góður fyri tað einstaka barnið.

Mælt verður annars til, at fyrisingarligur heildarkarmur fyri Deyvadepilin verður fluttur út av Sernámsdeplinum, t.d. í Deyvahúsið við Íslandsvegin, og at virksema depilsins fevnir bæði um börn og vaksin. Sjálvsagt hevur virksema á Deyvadepilin neyvt samstarv við Oyradeildina á LS og kanningar- og tænavirksema har, men seruppgávan hjá deplinum er at taka sær av heildarmenning av deyvum og tunghoyrdum børnum og vaksnum og familjum teirra, skipa fyri familjufrálæru, starvsfólkafrálæru, dagstovnarøkt og skúlafrálæru. Mælt verður til, at hildið verður á at miðsavna deyv börn bæði á dagstovni og í skúla, og verandi skipan tykist at vera á góðari leið, men tó vantar starvsorku og nakað av serligum innliti til at røkja heildaruppgávuna til lítar

Neyðugt er, sum á øðrum sereindum, við einum depilsleiðara við dyggum innliti, ið kann vera við til at menna fakligar dygdir og laga virksema á økinum til økt nútíðarkrøv. Fyri at nøkta verandi tørv - ikki minst við atliti til familjuvegleiðing og røkt av hoyrandi børnum við deyvum foreldrum - er neyðugt, aftrat verandi starvsfólki, at seta ein sosialráðgeva við serútbúgving í starv, hækka verandi teknmálsráðgevastarv úr hálvum starvi í tvey størv og seta ein smábarnavegleiðara. Eisini á hesum øki er neyðugt við sálarfrøðitænastu og terapeutatænastu, men helst ikki heilum størvum og tí verður mælt til at henda tænavirki verður samskipað við

aðrar tænaæueindir, soleiðis at sálarfrøðihjálp fæst frá serstovu økisins (sí seinni) og terapi frá eitt nú Blindastovninum.

Ein sjálvstöðug tolkatænaætu hevur skrivstovu í MBF-húsinum. Henda tænaæta er eitt beinleiðis hjálparamboð, og eigur hvørki at vera upplærandi ella vegleiðandi, so mælt verður til, at hon framvegis fer fram sum ein sjálvstöðug virkiseind, ið fær goldið fyri ta tænaætu, ið hon veitir.

Sum fyrr er nevnt fer í lötuni eisini hoyritólatænaæta, hoyrmarkanningar og taluviðgerð av málbrekaðum børnum og vaksnum fram á Sernámsdeplinum. Flest tykjast samd um, at rættast er at flyta hoyritólatænaæta og hoyrikanningarnar oman á Oyradeildina á Landssjúkrahúsinum, og hetta er, ið hvussu so er lutvíst, longu í umbúna. Hin tátturin av hesum virksemi, tvs taluviðgerðin, eigur at fara fram frá teimum serligum tænaæuendunum, ið annars hava tørv á hesi tænaætu, tvs í Traðarskúlanum, Rørslueindini, Deyvadeplinum, Blindastovninum, Sinniseindini ella á Serstovunum kring landið. Hesar eindir hava antin ein talu/hoyrilæra í starvi ella nýta hesa tænaætu í samstarvi við hinar eindirnar.

Taluviðgerð av vaksnum fólki hoyrir ikki undir barnaøkið og átti at verið framd í heilsuverkinum við tættum tilknýti til aðra viðgerð og uppvenjing. Henda viðgerð eigur at fara fram á øllum trimum sjúkrahúsunum og eisini verða framd úti í samfelagnum í samstarvi og samskipan við verandi heimasjúkrasystrar og framtíðarøkisterapi, ið mangan verður umrødd í hesum døgum sum ein vantandi liður í heilsuverkinum.

Børnum við varra/gómkloyvan tørvur nógv heilsuverksviðgerð tey fyrstu árinum, og tí verður mælt til, at tann taluviðgerð, ið tey hava fyri neyðini, eisini verður røkt av talilærarum í heilsuverkinum.

2.2.6 Blindastovnur (tænaæuend fyri blind og sjónveik)

Virksemi Blindastovnsins er at eygleiða, vegleiða, hava faklig ábyrgd av gerandisdegi barnsins og hava skúla/dagstovnsvegleiðing og stuðulsskipan um hendur

Staðseting: Blindastovnurin við Íslandsvegin

Starvsfólk: Pedagogiskur sjónráðgevi, aftrat verandi starvsfólki á Blindastovninum

Her hava vit longu ein depil, Blindastovnin við Íslandsvegin í Havn. Honum eigur at verða latið upp í hendur alt viðvíkjandi sjónráðgeving, og haraftrat eigur Blindastovnurin at geva rúm fyri serumhvørvi fyri børn, um tørvur er á tí. Pedagogisk starvsfólk við serligum innliti, tvs núverandi sjónráðgevi á Sernámsdeplinum, eigur at verða fluttur frá verandi skipan til Blindastovnin og

starvast har í fullum starvi. Sostatt skipar Blindastovnurin fyrri pedagogiskari vegleiðing til barnagarðar og skúlar, tã ið tøvur er á tí, aftrat tí virkseml, ið er har frammanundan, og samstundis hoyrir stuðulsvirkseml á hesum øki undir Blindastovnin bæði fakliga og umsitingarliga.

Allastaðni kring okkum verð blind tænt á henda hátt, tvs við eini sereind, ið fevnir um heildarráðgeving í sambandi við bæði børn og vaksln, og integrerar hesi fólk eftir førimuni.

2.2.7 Serstovur (tænastueind fyrri børn, ið ikki eru brekað)

Virkseml hjã Serstovuni er at eygleiða, vegleiða og viðgera børn, ið ikki eru brekað, men hava kortini torført við at trívast og mennast til fulnar. Somuleiðis skipa Serstovurnar fyrri stuðulsskipan og serligum skúla/dagstovnaumhvørvi, tã ið hetta er neyðugt

Staðseting: Ein skúli í hvørjum øki. Hetta nýtist ikki endiliga at vera tann størsti skúlin í økinum, men harafturímóti tann, ið hevur hóskaði høli. Annars arbeiða serstovustarvsfólkini fyrst og fremst, har barnið er, og nýta eitt nú fimleikahøli, svimjihyljar, púturúm, spælipláss og annað.

Starvsfólk: Sálarførðingar, serlærarar, serpedagogar, sosialráðgevar, heilsusystarar, ergo/fysioterapeutar. Ein sálarførðingur leiðir hvørja serstovu.

Fimm serstovur verða settar á stovn, sí niðanfyri. Á serstovunum arbeiða serpedagogar, serlærarar, sosialráðgevar, heilsusystarar, skúlaterapeutar (ergo/fysioterapeutar) og sálarførðingar. Hesi starvsfólk kanna børn hvør á sín hátt og finna í felag ein leist at ganga eftir, seta neyðug tiltøk í verk í skúla, á dagstovni og heima hjã barninum. Serstovurnar mynda saman eina eind og hava fakligt og fyrisitingarligt samstarv sínámillum. Ein høvuðsleiðari, sum er sálarførðingur, varðar av øllum serstovunum og hevur sama slag av uppgávu sum leiðarar á hinum tænastueindunum, tvs., at menna fakliga vitan, tryggja samstarv við aðrar eindir, tã ið tøvur er á tí, og leggja heildarfíggjarkarmin saman við starvsfólkunum.

Á serstovunum ganga eingi børn, men stovurnar taka sær fakliga av teimum, ið hava torført við at trívast í skúla og spæli og megna illa felagsligt samspæl. Hetta eru børn, ið ikki hava eina sjúkugreining fyrri neyðini ella stríðast við eitt veruligt brek, men gerandisdagurin er strevin og lítið kemur burturúr í mun til evni og skil. Summi eru sansaskipantarbørn, onnur hava sálarligar ella felagsligar trupulleikar. Hesi børn eiga at verða kannað úti í teirra egna umhvørvi og kunnu undir vanligum umstøðum ganga í vanligum skúla og barnagarði, har tey hava fyrri neyðini at fáa neyvva sansastimbran, taluviðgerð og sálarligan og felagsligan stuðul. Um hesi børn

hava sera avvíkjandi atburð, kann verða neyðugt við serligum skúla/dagstovnseindum, ið hoyra undir serstovuøkið í sínari heild

Hesi børn hava í flestu førum ikki fyri neyðini at verða greinað á Greiningarmiðstøðini, men serstovurnar syrgja fyri at øll mál verða skrásett har, fyri at yvirlit yvir heildartørvin verður betri og fyri at stuðla gransking á økinum. Tey børn, sum hava eitt veruligt brek ella sjúku, verða harafturímóti víst til Greiningarmiðstøðina, ið kannar nærri, greinir trupulleikan tvørfakliga og finnur eina gongda leið fyri barnið í skipanini annars við at vísa tí til eina av hinum tænaendinum, tvs. Blindastovnin, Deyvadepilin, Traðarskúlan, Sinniseindina ella ta lítlu Rørslueindina, sum er á Greiningarmiðstøðini.

Virkið hjá serstovunum er vítt, men er tó meira avmarkað enn tað øki, sum tey, ið frammanundan arbeiða úti um kring í verandi sernámsskipan, hava um hendur. Serstovuøkið verður sostatt eitt serøki, ið tekur sær av felagsligum, sálarligum og menningarligum trupulleikum, ið ikki kunnu verða flokkaðir sum veruligt brek.

Av teimum børnum, ið serstovurnar varða av, eru sansaskipanarbørnini nógv í tali, ið hvussu so er 2-3 í hvørjum skúlaflokki við tjúgu børnum. Fyri at tey skulu fáa nøktandi stimbran, er sum sagt neyðugt við skúlaterapeutum (fysio/ergoterapeutum), ið hava serútbúgving um sansaskipan. Hesir terapeutar kunnu samstundis vera skúlaterapeutar fyri øll skúlabørn, tvs. geva kropsliga frálæru og fyribyrgja kropsligum skeivleikum við rættari innrætting og arbeidsumstøðum, men lítið og einki verður gjørt við júst hetta í dag. Í dag er ein hálvur terapeutur settur til allar landsins skúlar, og hesin kann einans náa ein lítlan part av økinum, vanliga einans tey harðast raktu. Hann nær als ikki at viðgera sjálvur, einans at vegleiða øðrum um viðgerð, og nógv børn, ið hava veruligt gagn av hesi stimbran, verða aldri kannað ella viðgjórd.

Tosað hevur verið tey seinastu árinum um at seta eina økisterapiskipan á stovn í Føroyum. Henda skipan røkir heimaviðgerðaruppgávur í tráð við heimasjúkrasystraskipanina, serliga fyri eldri fólk og tey, ið onkursvegna hava fingið ein smeit. Henda skipan er neyðug, men hevur einki við nevndu skúlaterapeutskipan ella serstovurnar at gera, og at blanda hesi bæði økini saman, er tað sama sum at gera heilsu- og heimasjúkrasystrarstarvsøkið til eitt starv. Ein skúlaterapeutur er ein barnaterapeutur (antin ergo- ella fysioterapeutur) við servitan um barnamenning. Hann arbeiðir við einum barni í leiki og starvi, tvs. við tøttum tilknýti til gerandisdagin og ta menning, ið barnið støðugt og ótilvitað fæst við. Ein økisterapeutur eigur harafturímóti at hava breiðan kunnleika til ymiskar løstir og mein, ið vit fáa gjøgnum lívið, eitt nú heilabløðing, ring knø, rygg, mjadnar og tílíkt. Hetta eru tvey ólík øki og tann einstaki terapeuturin er ikki serfrøðingur á báðum økjum.

Heilsusysturarnar eru ein týðandi táttur í serstovuarbeiðinum Tær eru longu ein fastur liður í føroyskari skúlaskipan og sum eygleiðarar og ráðgevar á pinkubarnaøkinum. Tær standa rættiliga einsamallar í sínum yrki og mugu fáa meiri tíð enn tær hava í dag til tað einstaka pinkubarnið fyri at kunna geva munagóða fyribyrjing á hesum øki og fylgja eitt nú øllum sansaskipanarbørnum áfram.

Føroyskar heilsusystur hava á sjálvstøðugan og serligan hátt arbeitt við at gera eina eyka 5- 6 ára kanning við atliti til sansabúning, við tí fyri eyga at fara í holt við viðgerð, áðrenn farið verður í skúla. Hetta, umframt serliga 2½-3 ára kanning, átti at verið ein natúrligur fyribyrjingandi liður í serstovuarbeiðinum. Sjálvsagt eiga heilsusysturarnar ikki at sleppa stevinum sum ein faklig eind, men mælt verður til at tær hava sína dagligu gongd í tøttum tilknýti til serstovurnar og verða natúrligt lið í tí toymi, ið roynir at finna gongda leið fyri vanlig børn, ið onkursvegna hvørki mennast ella trívast til fulnar. Heilsusystraleiðarin eigur at hava skrivstovuhøllir í Greiningarmiðstöðini.

Í sambandi við tey sosialráðgevastørv, ið eiga at hava tilknýti til serstovuna, verður mælt til at samskipa verandi skúlaskipan við almannaøkið, soleiðis at ein partur av tí virkseminum, ið sosialráðgevar longu nú hava um hendur á sosialu deildunum kring landið ella á annan hátt varða av barnaøkinum, verður fluttur inn á barnaøkið, og at hvørt barn verður viðgjørt á serstovuni sum ein heild og ikki býtt millum fleiri skipanir og verk. Í einstøkum førum verður júst sosialráðgevin á serstovuni kontaktpersónur hjá barninum, og er tann, ið togar í ymiskar faktræðrir, um neyðugt er.

Annars fevnir virkseminum á serstovunum fyrst og fremst um at kanna børn við innlæringartrupulleikum, atburðartrupulleikum og tali/hoyri-trupulleikum, vegleiða nærumhvørvinum um, hvussu til ber at beina barnið á rætta leið og viðgera tað eftir tørvi. Ein týðandi táttur av virkseminum er at vegleiða tey, ið hava miðfirraða serundirvísing um hendur í skúlaverkinum.

Stuðlar hjá børnum, ið hoyra undir serstovuøkið, tvs. børnum, ið ikki hava eitt brek at stríðast við, men hava trupulleikar á annan hátt, hoyra fakliga og umsitingarliga undir serstovuøkið. Eins og á øðrum økjum verður roynt at samskipa hetta í eindir, soleiðis at nøkur børn verða savnað saman í eina ansingareind í hvørjari kommunu og kunnu nýta umstøður økisins á munagóðan hátt, og haraftrat eigur als ikki at vera neyðugt við heilum stuðli til hvørt barnið á júst hesum fakøki.

Ein av uppgávuunum hjá serstovunum kundi verið, at seta á stovn og umsita bæði fakliga og fyrisitingarliga miðfirraða tímatalsskipan á smábarnaøkinum, tí tørvurin á sermenning er enn meira umráðandi hjá børnum undir skúldri enn seinni í lívinum. Tílíkt skipað fakvirkssemi á barnagarðsøkinum hevði eisini verið við til at minka um núverandi stuðulstørv.

Sum fyrr varð nevnt, verður ein leiðari settur at samskipa alt serstovuvirkseminum. Leiðarin bindur henda liðin av undirvísingarkervinum við aðrar eindir ella

orkukeldur, tá ið hetta er neyðugt, stílar fyri skeiðum og felagstiltøkum og hevur fíggjarstýring um hendur eins og aðrir tænaeindaleiðarar. Viðkomandi leiðari hevur sostatt fakliga ábyrgd av einum parti av tí virkseminum, ið í dag hoyrir til Sernámsdepilin, og serstovurnar hava ábyrgd av einum parti av tí øki, ið í dag verður røkt av serlærarastørvunum kring landið. Munurin er tann, at framyvir er hetta eitt serøki, og onnur brek verða fakliga stýrd av hinum eindunum, stovnunum og deplunum, ið nevndar hava verið frammanundan.

Høvuðsleiðarin á serstovuøkinum hevur skrivstovu í hølum Greiningarmiðstøðarinnar (sí undir *Búskaparligar avleiðingar og fortreytir*).

Serstovuøkini eru:

Suðuroy: 1 serlærari, 1 serpedagogur, 1 sosialráðgevi, 1 terapeutur og 1 sálarfrøðingur afturat verandi heilsusysturum.

Suðurstreymoy, Nólsoy, Sandoy, Skúvoy, Dímun, Koltur og Hestur: 4 serlærarar, 4 serpedagogar, 2 sosialráðgevar, 3 terapeutar, 3 sálarfrøðingar og ein heilsusystir aftrat teimum heilsusysturum, ið longu eru í starvi.

Vágur, Mykines og Sundalagið: 1 serlærari, 1 serpedagogur, 1 terapeutur, 1 sálarfrøðingur, 1 sosialráðgevi og verandi heilsusystirar.

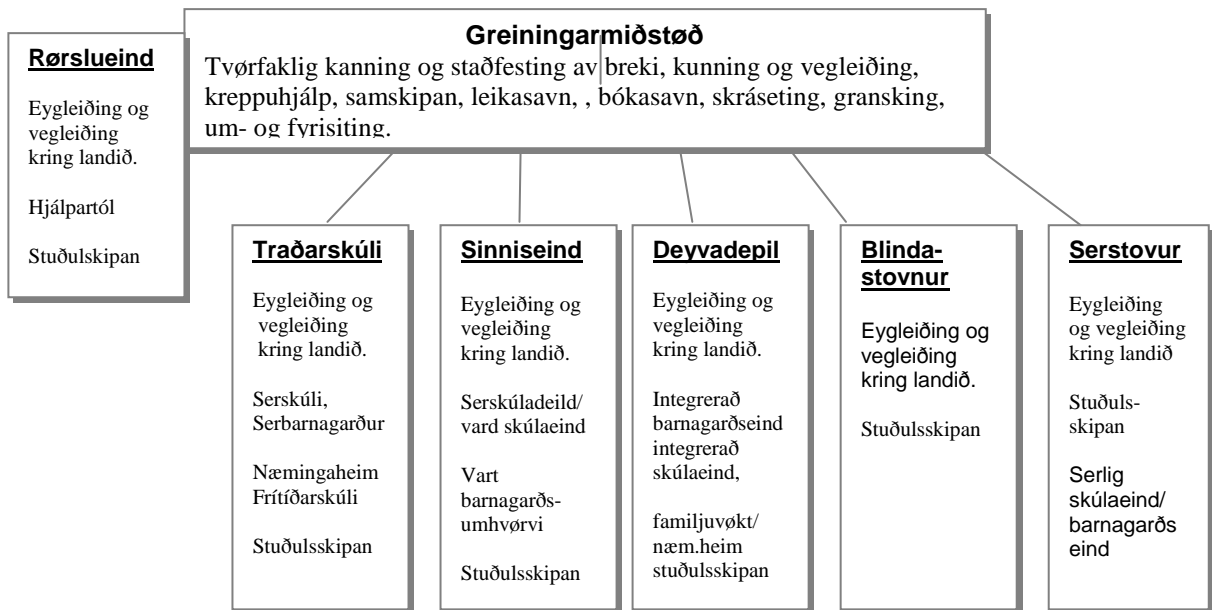
Eysturoyar sunnara helvt: 2 serlærarar, 2 serpedagogar, 1 sosialráðgevi, 1 terapeutur, 1 sálarfrøðingur og verandi heilsusystirar.

Norðuroyggjar: 2 serlærarar, 2 serpedagogar, 1 sosialráðgevi, 1 terapeutur, 1 sálarfrøðingur og ein heilsusystir aftrat verandi heilsusysturum.

Viðmerkjast skal, at hóast serstovurnar verða staðsettar ella hava skrivstovu í t.d. størsta býnum í økinum (kann eins væl vera í einum av minni býunum), so er als ikki meiningin at flyta verandi virkseminum av teimum minni plássunum. Í løtuni er t.d. ein heilsusystir starvandi í Sandoyinni og Skúvoyinni, og hon skal sjálvsagt verða verandi har, hóast hon í framtíðini hevur fast fakligt tilknýti til ein størri fjølfakligan bólk á eini serstovu í Suðurstreymi. Tað er heldur ikki meiningin, at børn av útoyggj skulu av oyggj at verða kannað, tá ið tað ikki snýr seg um eitt veruligt brek, sum Greiningamiðstøðin skal taka støðu til. Tvørturímóti skulu starvsfólkini á serstovunum ferðast út til børnini, og sostatt eigur eitt nú Sandoy, Skúvoy og Hestur at fáa fasta vitjan af sálarfrøðingi, terapeuti, sosialráðgeva, serlærarara og serpedagogi frá serstovuni. Orsøkin til, at hesi starvsfólk ikki verða staðsett fast úti í økinum, er einans tann, at ikki er tørvur á heilum ella hálvum størvum í øllum fakbólkum á teimum minni oyggjunum og tann fakliga serstovumenningin verður betri, um eindin ikki er alt ov lítil.

2.3 Leiðslubygnaður og skipan

Alt tað sernámsfrøðiliga økið, ið her hevur verið lýst, verður nevnt undir einum Sertænastan. Sertænastan er sett saman av einum tænaðarliði (Traðarskúlanum, Sinniseindini, Blindastovninum, Deyvadeplinum og Serstovnunum), einum greiningarliði (Greiningarmiðstöðini), og aðalstýri (Mentamálastýrinum). Sí stigveldis- og virksemismynd niðanfyri

Mentamálastýrið hevur sostatt høvuðsábyrgd av hesum øki, og samstundis verður ávíst virksemi og harvið eisini starvsfólk og fíggjarkarmar fluttir frá Almanna- og heilsumálastýrinum til Mentamálastýrið, og okkurt einstakt lið frá Mentamálastýrinum til Almanna- og heilsumálastýrið. Sostatt verða Blindastovnurin, tænasta við vaksnin deyv, heilsusystyraskipanin, stuðulsfólkaskipanin á barnaøkinum (0—18 ár), heimavegleiðaraskipanin (pedagogur og sosialráðgevi) hjá teimum menningartarnaðu, og tann parturin av virksemi Hjálpartólamiðstöðarinnar og grein 18-ráðsins, ið tekur støðu til tørv og útvegar persónlig hjálpartól til børn, (sí nærri í kaptilinum um *Hjálpartólamiðstöð*) flutt frá Almanna og heilsumálastýrinum til Mentamálastýrið. Haraftrat verður ein partur av verandi sosialráðgevaorku Almanna- og heilsumálastýrinum á barnaøkinum fluttur til Serstovuøkið. Harafturímóti verður øll hoyritólatænasta, hoyrikanningar og taluviðgerð av vaksnum fólki og eitt nú gómabørnum flutt frá skúlaverki til heilsuverk, tvs frá Mentamálastýri til Almanna og Heilsumálastýri.

Sertænastan tekur sostatt við einum týðandi parti av virksemi Almanna- og heilsumálastýrinum á barnaøkinum bæði fíggjarliga og fyrisingarliga, men barnaforsorg og barnavernd verða verandi sum almanna- og heilsumálastýri.

Foreldur hava ávirkan í tæna­stueindunum á sama hátt og foreldur í dagstovna- og skúlaskipanini annars.

ÍVERKSETAN

3.1 Hvussu fer nýggja skipanin til verka

Mælt verður til, at søkt verður beinanvegin eftir leiðara til Greiningarmiðstöðina, leiðarum til tænaeindirnar og fólki til miðfyrisingina, ið skal varða av økinum í framtíðini. Í sambandi við starvslýsingina verður gjørd ein nágreinilig lýsing av teimum fortreytum, ið viðkomandi persónar skulu hava. Hesir leiðarar rigga ta nýggju skipanina til í smálutum, m.a. áseta teir starvsfólkatørvin meira nágeiniliga, enn her hevur verið gjørt, og gera starvslýsingar og førleikalýsingar fyri hvørt einstakt starv í Sertænastuni. Eisini hølvisviðurskifti verða nærri útgreinað í hesum tíðarskeiðinum og hóskandi hølir gjørd til reiðar. Í sambandi við hetta fyrireikingararbeiði hava leiðararnir fast samstarv sínámillum og somuleiðis samstarva teir við tey starvsfólk, ið varða av økinum í Mentamálastýrinum.

Á sumri 2002 verða verandi størv síðani flutt úr núverandi sernámsbygnaði og frá heilsu- og almannaøkinum inn í tann nýggja bygnaðin, og lýst verður eftir nýggjum fólki, har hetta er neyðugt. Samstundis verða onnur størv flutt yvir til almanna - og heilsuverkið. Sertænastan í síni heild fer sostatt til verka á sumri 2002.

Blindastovnurin er tann, ið minst verður broyttur í sambandi við ta nýggju skipanina, og har hava vit ein leiðara frammanundan. Einki átti at verið til hindurs fyri, at hesin stovnur longu á heysti 2001 fór til verka sambært nýggjan bygnað, og í tí sambandi átti verandi pedagogiski sjónráðgevin at verið fluttur til tann stovnin og starvið broytt úr hálv tíðarstarvi í fulltíðarstarv.

FORMLIG VIÐURSKIFTI

4.1 Løgfrøðiliga grundarlagið o.a.

Arbeissetningur landsstýrismansins álegði bólkinum at gera tilmæli um neyðugar broytingar í ávísum formligum viðurskiftum og m.a. eftirkanna, um lögtingslógin um fólkaskúlan eigur at verða broytt, ella um tørstur er á øðrum lógarásetingum í sambandi við hetta tilmæli.

Semja er í arbeidsbólkinum um, at heimildargrundarlagið undir øllum tænastum, ið hava við sernámsfrøðiligt virkemi at gera, herundir sernámsfrøðiliga ráðgeving og aðrar tænastur í hesum sambandi, er alt ov spjatt og stundum ógreitt. Henda fortreyt er tí í sjálvum sær ein forðing fyri, at skipanin kann virka væl og smidliga.

Heimildargrundarlagið undir sernámsfrøðiliga virkeminum í breiðastu merking er í dag at finna í t.d.

- 1) Lov nr. 51 af 14. februar 1979 for Færøerne om folkeskolen, som sat i kraft ved bekendtgørelse nr. 267 af 15. juni 1979.
- 2) Løgtingslóg nr. 125 frá 20. juni 1997 um fólkaskúlan við seinni broytingum.
- 3) Lov nr. 719 af 18. november 1987 om udlægningen af særforsorgen m.v. på Færøerne.
- 4) Løgtingslóg nr. 70 frá 30. juni 1983 um frítíðarundirvísing v.m.
- 5) Kunngerð nr. 94 frá 22. juni 2000 um sernámsfrøðiligan stuðul til næmingar við líkamligum ella sálarligum breki, sum seinni broytt við kunngerð nr. 28 frá 6. mars 2001.

- 6) Lovbekendtgørelse nr. 100 af 2. marts 1988 om offentlig forsorg, som seinast broytt við lögtingslóg nr. 78 frá 17. mai 2000.
- 7) Lov nr. 315 af 17. maj 1995 om sociale ydelser på Færøerne.
- 8) Lovbekendtgørelse nr. 104 af 2. marts 1988 om børneforsorg, sum seinast broytt við lögtingslóg nr. 21 frá 2. mars 2001.
- 9) Lögtingslóg nr. 67 frá 10. mai 2000 um dagstovnar og dagrøkt
- 10) Kunngerð nr. 105 frá 11. juni 1997 um heilsusjúkrasystratænastuna, sum seinast broytt við lögtingslóg nr. 81 frá 17. mai 2000 um broyting í lögtingslóg um heilsusystatænastuna (sí eisini kunngerð nr. 105 frá 11. juni 1997 um heilsusjúkrasystratænastuna).
- 11) Lov nr. 315 af 17. maj 1995 om sociale ydelser på Færøerne.

Hesi dømi eru ivaleysa sannførandi um, at neyðugt er við savnandi lóggávu, soleiðis at flest allar sertænastur verða savnaðar í eini og somu lóg. Hetta fer helst at stimbra og menna alt økið frameftir, og hevur arbeiðsbókurin tískil evnað til eitt uppskot til lóg, sum kann nýtast sum íblástur hjá fyrisitingini at seta í verk tilmæli arbeiðsbólksins.

Ásannast má, at tað verður trupult at fáa heild í ansing, undirvísing, viðgerð, útbúgving og arbeiði, um ikki hetta økið verður samskipað, hóast hetta brýtur við vanligu siðvenju og hugsunarhátt um, at málsøkini plaga at verða lögð undir ávikavist almannamál, heilsumál og undirvísingarmál. Verandi skipan og skilmarking er nýtilig fyri tey flestu, men tykist ikki virka væl og nóg smidliga fyri tann, ið hevur serligan tørv. Eftir fyrisitingarlaga bygnaðinum í dag, sæst, at talan er um tvinni aðalstýri – nevnliga Almanna- og Heilsumálastýrið og Mentamálastýrið – meðan Fíggjarmálastýrið eisini hevur eitt orð at skula sagt í sambandi við játtanir og peningánýtslu annars.

Meginreglan hjá arbeiðsbólkinum er tí, at serlig viðurskifti krevja serlig fyrilit – bæði lógarliga og bygnaðarlaga.

Kongstankin aftan fyri lógaruppskotið er, at rættindini verða samskipað lögfrøðiliga fyri øll, ið onkursvegna, av likams- og/ella andsávum, hava serligan tørv. Og at hesi tiltøk verða tryggjað við ella ígjøgnum ein serligan bygnað, ið nevnist *Sertænastan*. Einku aldurmark er ásett, tí skilabest er, um sertænastan kann útbyggjast at fevna um alt ”yrkisføra” lívstíðarskeiðið (0-67), men við denti á 0-18 ár.

2.3 Uppskot til lögtingslóg

Kapittul 1

Endamál

§ 1. Lógin hefur til endamáls at veita øllum, sum av likams- og/ella andsávvum hava tørv á serligum tiltøkum, neyðugar tænastr so nær heimliga umhvørvi teirra sum til ber til tess at tryggja teimum best gjørligar umstøður at trívast og mennast til egið og samfelagsins gagn.

Stk. 2. Tilboð sambært hesi lóg kunnu ikki setast í verk uttan umbøn ella samtykki frá móttakaranum, foreldrum við foreldramyndugleika, verja ella sambært avgerð, tikin av fyrisingarligum myndugleika við lógarheimild til tess.

Stk. 3. Allar útreiðslur, ið standast av teimum tilboðum, ið játtað verða sambært hesi lóg, eru lógarbundar.

Kapittul 2

Bygnaður og virkseimi

Greiningarmiðstøðin

§ 2. Landsstýrismaðurin í mentamálum reikar fyri, at greiningarmiðstøð verður sett á stovn, sum skal kanna og greina serliga tørv teirra, sum ynskja serlig tiltøk sett í verk.

Stk. 2. Greiningarmiðstøðin verður mannað við starvsfólki, sum tvørfakliga megna at greina menningarforðingar og gera nágreiniligt tilmæli til tænastruliðið um neyðug tiltøk, ið støðugt verða at eftirmeta og broytt samsvarandi.

Stk. 3. Tilmæli um tiltøk skulu veita trygd fyri heildarloysn, soleiðis at fyrilit verður tikið fyri øllum lutum, ið fremja endamálið.

Stk. 4. Leiðarin á greiningarmiðstøðini er formaður í einum leiðslubólki, sum er mannaður við leiðaranum í tænastrueindunum, sum nevndar eru í § 3. Leiðarin á greiningarmiðstøðini hefur heimild at innkalla øll í almennari tænastru at lutttaka ella at veita upplýsingar greiningini at frama.

Tænastruliðið

§ 3. Landsstýrismaðurin reikar fyri, at tænastrulið undir greiningarmiðstøðini verða sett á stovn, ið megna at seta í verk tey tilmæli, sum greiningarmiðstøðin mælir til.

Stk. 2. Tænastruliðini verða hesi: Ein rørlueind, ein menningareind, ein sinniseind, ein blindaeind, ein deyvaeind og ein serstovueind. Eindirnar taka sær í høvuðsheitum av børnum frá 0 til umleið 18 ár, men skulu eisini taka sær av vaksnum, um hetta verður hildið at vera besta loysnin.

Stk. 3. Rørslueindin tekur sær av rørslutarnaðum og skal bjóða eygleiðing, vegleiðing, persónlig hjálparamboð, stuðulsskipan og annars alt, ið krevst, so at gerandisdagurin verður so væl skipaður sum gjørligt.

Stk. 4. Menningareindin tekur sær av menningartarnaðum og fjølbrekaðum og skal bjóða eygleiðing, vegleiðing, serbarnagarð, serskúla, frítíðarheim, stuðulsskipan, næmingaheim og annars alt, ið krevst, so gerandisdagurin verður so væl skipaður sum gjørligt.

Stk. 5. Sinniseindin tekur sær av sálarliga sjúkum og skal bjóða eygleiðing, vegleiðing, barnagarðseind, skúlaeind, stuðulsskipan og annars alt, ið krevst, so at gerandisdagurin verður so væl skipaður sum gjørligt.

Stk. 6. Blindaeindin tekur sær av blindum og sjónveikum og skal bjóða eygleiðing, vegleiðing og stuðulsskipan og annars alt, ið krevst, so at gerandisdagurin verður so væl skipaður sum gjørligt.

Stk. 7. Deyvaeindin tekur sær av deyvum og tunghoyrdum og skal bjóða eygleiðing, vegleiðing, dagstovnaeind, skúlaeind, næmingaheim/røktarhúski, stuðulsskipan og annars alt, ið krevst, so at gerandisdagurin verður so væl skipaður sum gjørligt.

Stk. 8. Serstovueindin tekur sær av felagsligum, sálarligum og menningarligum trupulleikum, ið ikki kunnu flokkast sum veruligt brek, og skal bjóða eygleiðing, vegleiðing, stimbran/venjingar, stuðulsskipan, dagstovnaeind, skúlaeind og annars alt, ið krevst, so at gerandisdagurin verður so væl skipaður sum gjørligt.

Stk. 9. Í tænauliðunum kunnu foreldraráð skipast, hvørs nærri reglur landsstýrismaðurin ásetur í reglugerð.

Leiðsla

§ 4. Landsstýrismaðurin setur leiðarar fyri greiningarmiðstøðina og hvørja tænaeind at hava dagligu leiðsluna um hendur. Landsstýrismaðurin loysir somu leiðarar úr starvi, uttan so at henda heimild er latin øðrum eftir lóg ella kunngerð sambært lóg.

Stk. 2. Hesir leiðarar seta og loysa øll onnur starvsfólk í sertænastuni, uttan so at setanar- og/ella loysingarheimildin er latin øðrum eftir aðrari lóg ella kunngerð sambært lóg.

Kapittul 3

Tilmelding, skráseting, innlit o.l.

§ 5. Tilmelding til sertænastu kann fara fram í greiningarmiðstøðini ella í einum av tænaeindunum.

Stk. 2. Øll, sum móttaka tænastur eftir hesi lóg, skulu hava kunnleika um, at viðkomandi er skrásett(ur) við tí endamáli, at tænaстан kann byggja á haldgott

grundarlag fyri tann einstaka. Eisini hevur skrásetingin til endamáls at gera hagtøl og fremja gransking.

Stk. 3. Øll, sum eru skrásett til sertænastu hava rætt at fáa avrit av allari skrásetingini og fáa við í skrásetingina viðmerkingar til tær skrásettu upplýsingarnar. Fyri ómyndingar og ómynduggjörd kunnu foreldur, foreldrarættindahavarar og verjar fáa somu atgongd og møguleika at gera viðmerkingar. Fyri myndug, sum ikki sjálvi eru før fyri at røkja síni áhugamál, kunnu tey, sum dagliga ella vanliga taka sær av viðkomandi hava somu rættindi til atgongd og viðmerkingar.

Stk. 4. Landsstýrismanninum verður heimilað í kunngerð at gera nærri reglur um skráseting, goymslu, burturbeining, kærur, brúkararáð, foreldraráð og annars um øll viðurskifti, sum neyðug eru, so at allar tænar sambært hesi lóg virka til fulnar.

Kapittul 4 **Ígildiskomureglur**

§ 6. Sett verða úr gildi

Stk. 2. Henda lóg kemur í gildi ,...

BÚSKAPARLIGAR FORTREYTIR

5.1 Inngangur

Verður Sertænastan sett á stovn, soleiðis sum vit hava mælt til, verður í fyrstu syftu talan um størri fíggjarveiting til økið mentamál. Ein stórir partur av hesi veiting verður fluttur úr almanna- og heilsuverkinum, og rættuliga kostnaðarmikið virksemi, hoyritólatænasta, hoyrikanningar og talumenning teirra vaksnu verður flutt frá mentamálum til almanna- og heilsumál.

5.2 Ílögur

Í fyrstu syftu er neyðugt við nýílögum:

Næmingaheim við starvsfólki til deyv bygdabörn, ið mugu til Havnar at ganga í skúla, ella útvegan og upplæring av røktarfamilju, ið kann ansa og fjálga um hesi børn, ið í løtuni eru fá í tali. Um eitt næmingaheim verður valt sum loysn, kundi ein fyribilsloysn verið ein av verandi sethúsaognum skúlans.

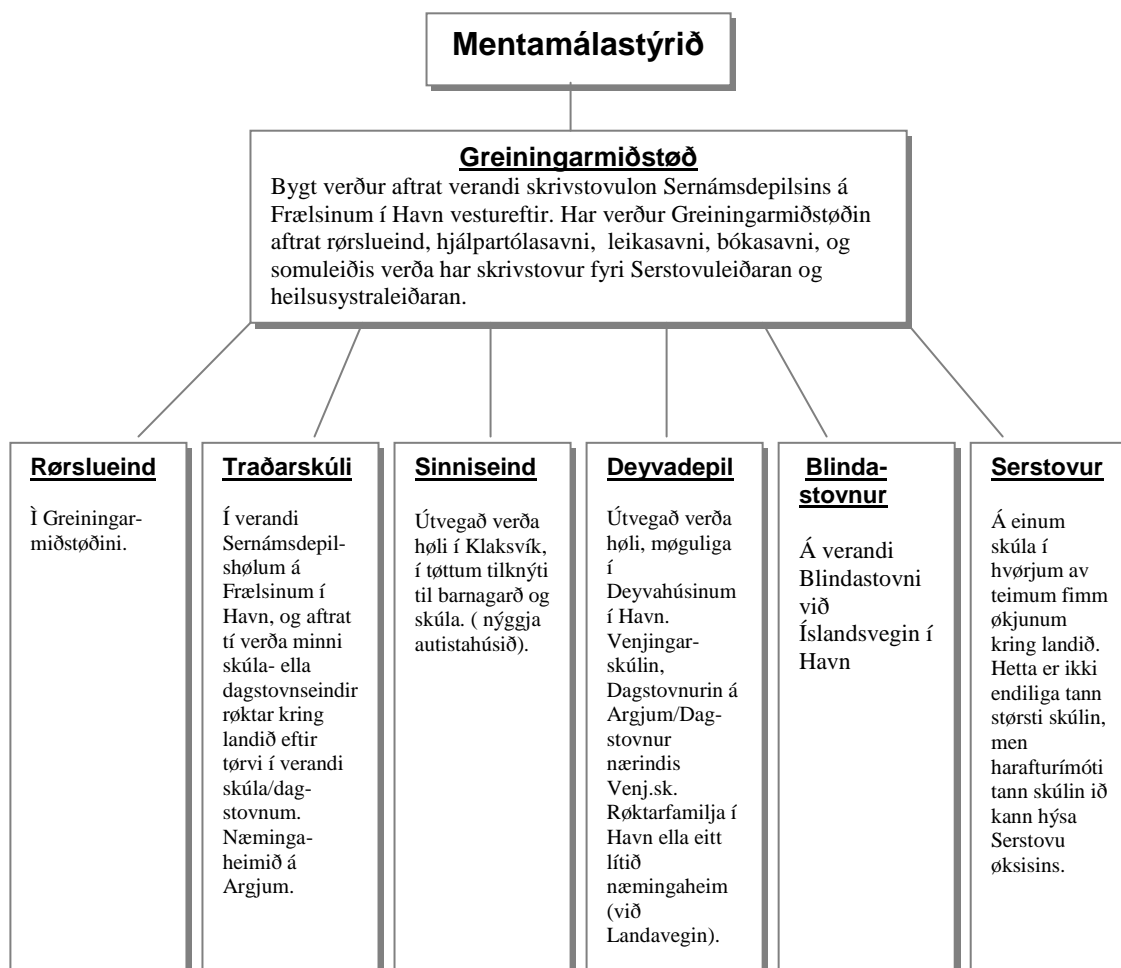
Høli til Deyvadepilin, møguliga í Deyvahúsunum.

Tilbygningur við verandi Sernámsdepil, ið kann hýsa Greiningarmiðstöðini. Her verður hugsað um at byggja upp í vestureftir frá tí lonini, har skrivstovur eru í løtuni. Samstundis verður henda lonin tikin undir Greiningarmiðstöðina, og grasfløtan frammanfyri B-lonina verður parkeringsøki. Tann nýggi bygningurin eigur at hava serinngongd, og sostatt nýtir einans Traðarskúlin ta verandi inngongdina. Hetta minskar um renslid uttanífrá íggjøgnum Traðarskúlan. Í nýbygninginum verða skrivstovur og fundarhøli fyri Greiningarmiðstöðina, leika- og hjálpartólasavn og bókasavn. Rørslueind Greiningarmiðstöðarinnar heldur eisini til har, men kann í ávísam førum nýta svimjihyl og fimleikahøll Traðarskúlans. Í hesum nýggja bygningi húsast eisini heilsusustraleiðarin og serstovuleiðarin (tann sum er yvir allari serstovuskipanini).

Høli til sinniseindavirksemið í Klaksvík. Helst er møguligt at fáa innivist í tí nýggja bygninginum, ið er ætlaður m.a. til autistar.

Sertænastan má hava rúmar fíggjarkarmar til fakliga menning, skeiðvirksemi, menning av kanningarháttum og gransking.

Hølisviðurskipti

5.3 Starvsfólkátørvur

Aftrat verandi starvsfólki er neyðugt við nýggjum størvum:

Greiningarmiðstöð

- 1 barnasálarlækni, ið er leiðari á Greiningarmiðstöðini og tænar eisini Sinniseindini.
- 1 sálarfrøðingur, ið samstundis tænar Traðarskúlanum.
- 1 tali/hoyrilærari við serligum innliti í c.p.
- 1 ergoterapeutur og 1 fysioterapeutur við c.p. eftirútbúgving. Hesir tæna eisini rørslueindini.
- 1 sosialráðgevi.
- 1 skrivstovufólk

Önnur starvsfólk koma úr verandi skipan

Sinniseind

1 sálarfrøðingur, ið samstundis er leiðari á Sinniseindini

1 sosialráðgevi við familjuráðgeving sum serøki

1 serpedagogur

Önnur starvsfólk koma úr verandi skipan

Taðarskúlin

1 húsavørður, ið eisini tænar Greiningarmiðstöðini.

1 ergoterapeutur

Önnur starvsfólk koma úr verðandi skipan

Blindastovnur

½ pedagogiskur sjónráðgevi aftrat tí hálva starvinum, ið er frammanundan á SNR.

Önnur starvsfólk koma úr verandi skipan

Deyvadepil

1 tekniáráðgevi aftrat verandi ½ starvi á SNR. Hesin er samstundis leiðari Deyvadepilsins

1 sosialráðgevi

1 smábarnavegleiðari

Starvsfólk til eitt lítið deyvahæim ella ein røktarfamilja

Önnur starvsfólk koma úr verandi skipan

Serstovur

2 heilsusystur (Norðoyggjar og Suðurstreymur)

5,5 terapeutar (ergo/fysioterapeutar) aftrat tí hálva fysioterapeutstarvinum, ið longu er á Serstovuøkinum og tí eina á skúladeild Sernámsdepilsins.

5 sálarfrøðingar aftrat teimum tveimum, ið starvast frammanundan á SNR

8,5 serpedagogar

Önnur starvsfólk koma úr verandi skipan

Viðmerkingar til nýggj stórv:

Í lötuni eru serlærararnir kring landið smábýttir í minni eindir, sum fyrr er nevnt, men í øllum landinum eru í lötuni umleið 13 fulltíðarstørv og av hesum er einans eitt hálvtt pedagogstarv. Á Serstovuøkinum er tí neyðugt at seta 8,5 serpedagogar aftrat verandi orku í SNR, meðan verandi serlærarastørv kring landið svara nøkunlunda til verandi serstovutørv. Haraftrat arbeiða í lötuni serpedagogar við eygleiðing og taluviðgerð á skúladeild Sernámsdepilsins, og hesi størv áttu at nøktað serpedagogtørv Greiningarmiðstøðarinnar og tað eina Serstovustarvið.

Við at virkseimi skúlaeindar Sernámsdepilsins verður avmarkað til einans at tæna menningartarnaðum, átti haraftrat at borið til at flutt einstøk lærarastørv haðani til ávís onnur støð í skipanini, t.d. Greiningarstöð og Sinniseind.

Neyðugt er sjálvsagt eisini við leiðara til Traðarskúlan og Serstovuøkið, men frammanundan eru 2 leiðarastørv í SNR og henda normering kann flytast. Aðalstýrisstørvini áttu at kunnað komið frá Almanna- og Heilsumálastýrinum.

1 skrivstovufólk verður flutt frá SNR til Greiningarmiðstöðina. Starvsfólk á teimum minni eindunum, tvs. Serstovunum, Sinniseind og Deyvadepli, eru sjálvskrivandi, og Blindastovnurin hevur tilíkt virkseimi frammanundan.

Á skúladeild Sernámsdepilsins eru 2 fysioterapeutstørv í lötuni, harav kann tað eina verða flutt til Serstovuøkið saman við tí virkandi ½ SNR-terapeutinum.

Ávís størv verða flutt frá Almannaverkinum, sosialráðgevar og pedagogar, bæði til Traðarskúlan og Serstovurnar, og hjálpartólatøkingur verður fluttur frá Hjálpartólamiðstöðini til rørlueind Greiningarmiðstøðarinnar. Møguliga verður tó neyðugt við onkrum nýggjum sosialráðgevastørvum til Serstovurnar.

Alt ljóðar hetta av miklum, men kostnaðarøkingin, tá ið bæði mentamál og almanna- og heilsumál verða útroknað sum ein heild, verður uppvigað av einari bíligari stuðulsfólkaskipan. Sambært tilmæli okkara eigur at bera til at samstarva nógv meira fakliga enn higartil hevur verið gjørt, og ansa fleiri børnum saman við nakað færri stuðlum. Á tann hátt eigur stuðulstørvurin at minka umleið ein fjórðing, og tað svarar til 11 mio. kr. árliga. Leyslig meting av kostnaði við omanfyrynevnda starvsfólkætørv svarar nøkulunda hetta.

Sostatt kostar tann nýggi bygnaðurin í fyrstu syftu hølisløgur og fleiri lønarútreiðslur, men er útreiðsluneutralur, tá ið hugt verður 2-3 ár fram í tíðina. Útreiðslur til starfsfólkamenning, tøkni­menning og gransking eiga tó sjálvsagt at vaksa veruliga í mun til dagin í dag á sama hátt og aðrastaðni í samfelagnum. Hetta kemur bæði samfelagnum og tí einstaka brúkar­anum til góðar, tí tæ­nastan batnar og tørvurin á at leita út fyri landoddarnar eftir serfrøðihjálp, ið í løtuni er sera kostnaðarmikil táttur í heildarkostnaðinum, minkar.

Tórshavn, tann 29. juni 2001

Við vón um menning og bata

Þóra Þóroddsdóttir

Hans Trygvi Teirin

Steintór Rasmussen

Fylgiskjal nr. 1:

Setningur hjá arbeiðsbólki

A. Við atliti at verandi skipan eigur at verða álagt arbeiðsbólkinum

- at kanna og lýsa hvat brúkarar halda um sernámsfrøðiliga tilboðini í skúlaverkinum og ynski teirra til broytingar. Kanningarnar verða gjørdar við grundarlagi í spurnarbløðum, samrøðum og øðrum kanningarhættum. Hesir bólkar eiga at verða spurdir: næmingar við serligum tørvvi, foreldur, skúlar, sernámsfrøðiliga ráðgevingarskipanin, kommunur og áhugabólkar. Kanningarúrslitið verður samkipað, soleiðis at ynski og tørvur sæst í einum samandrætti
- at lýsa verandi serundirvísingarskipan og lýsa viðurskiftini í Sernámsdeplinum
- at lýsa sernámsfrøðiliga skipanina í fólkkáskúlanum og arbeiðsbýtið millum fólkkáskúlan og Sernámsdepilin
- at lýsa samarbeiðið við almanna- og heilsumyndugleikar og teir stuðulsmøguleikar hesin myndugleiki hevur fyri børn og ung.
- at lýsa, hvussu sernámsfrøðiliga virksemið verður skipað í Norðurlondum, og samanbera tað við sernámsfrøðiliga skipanina í Føroyum.

Á. Arbeiðsbólkurin skal gera tilmæli um

1. Møguligar broytingar í núverandi skipan, og um Sernámsdepilin skal halda fram í verandi líki
2. Eina skipan fyri sernámsfrøðiligum virksemi, har sernámsfrøðilig ráðgeving og skúli vera hvør sær
3. Eina skipan við serundirvísingardeplum í fólkkáskúlanum kring landið. Deplarnir skulu verða tengdir at fólkkáskúlanum og undirvísa og viðgera bólkar av brekaðum
4. Eina skipan, har ein ella fleiri vanligir barnagarðar verða skipaðir sum deplar við brekaðum smábørnum.
5. Møguligt uppskot frá arbeiðsbólkinum um onkra aðra skipan, sum er gjørd við grundarlagi í kanningunum.
6. Samarbeiðið við almanna- og heilsumyndugleikar og møguligar broytingar av mannagongdum og bygnaði, soleiðis at ein heild fæst í sambandi við undirvísing, ansing og viðgerð.
7. Arbeiðsbólkurin skal geva sítt tilmæli um, hvussu sernámsfrøðiligt virksemi eigur at verða skipað.

B. Arbeðsbólkurin skal gera tilmæli um neyðugar broytingar í ávísu formligu viðurskiftum

1. Løgtingslógin um fólkaskúlan skal verða eftirkannað í sambandi við áður nevndu tilmæli, og víst skal verða á lær broytingar, sum eiga at verða framdar í lógini.
2. Víst skal verða á tørvin á øðrum lógarásetingum í sambandi við tilmælini og á innihaldið í hesum broytingum.
3. Víst skal verða á fíggarligu avleiðingarnar í sambandi við omanfyri nevndu tilmæli.
4. Hvørjir starvsfólkabólkar eiga at verða tøkir til sernámsfrøðiliga virksemd og ráðgevingina í sambandi við tilmælini

Arbeðsbólkurin verður samstundis við hesum biðin um at lata landsstýrismanninum tilmæli sítt í seinasta lagi mánadagin 1. oktober 2001.

Fylgiskjal nr. 2:

Sernámsfrøðilig skipan í Íslandi

Í Íslandi er ein serlig ráðgevingar- og greiningarstöð, Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins, ið er fakligur tænastrumiðdepil fyri alt sernámsfrøðiligt virkseml. Greiningarstöðin er í høvuðstaðarøkinum og hevur starvað í núverandi líki síðan 1986, tá ið hon tók við leiklutinum hjá einum minni kanningarstovni. Greiningarstöðin starvar sambært lóg frá 1982 um rættindi og kor hjá teimum brekaðu. Henda lóggáva miðar ímóti at tryggja teimum brekaðu somu livikor sum øðrum íslendingum. Ein partur av lóggávuni ásetur, at einstaklingurin hevur rætt til at fáa nágreiniliga greining, um illgruni er um eitthvørt brek, fyri síðani at fáa nøktandi uppvenjing, viðgerð og hjálp, ið ger brekið so lætt at liva við sum til ber.

Greiningarstöðin tænar øllum brekaðum íslendingum og hevur greining og ráðgeving sum aðaltátt í virkseml sínum aftrat vegleiðing um uppvenjing og viðgerð. Milli eitt og tvey hundrað børn og unglingar verða víst til Greiningarstöðina á hvørjum ári. Høyri- og sjónbrek falla tó uttan fyri karmarnar hjá hesi stöð og hava egnu serstovnar.

Aftrat hesum hevur Greiningarstöðin ymist annað um hendi, eitt nú fer har fram skráseting, rannsóknir og frálæra. Fyri at starvsfólkini kunnu fylgja við í tí, ið fram fer á teimum ymisku fakøkjunum, og stöðugt ogna sær nýggjar viðgerðar- og frálæruhættir, er virksemlð tengt at undirvísingar- og rannsóknarstovnum bæði í Íslandi og uttanlands.

Uppbygging:

Greining hevur fleiri ymiskar megintættir. Í hvørjum einstökum føri fer fram ein atvoldsgreining og roynt verður at útgreina, hvat brekið fevnir um og á hvønn hátt. Vanliga fer atvoldsgreiningin fram í heilsuverkinum, og greiningarstöðin syrgir síðan fyri at útgreina, hvat brekið fevnir um og hvussu tað ávirkar einstaklingin.

Við greiningina gera serfrøðingar kanningar av viðkomandi einstaklingi, hvat hann megnar og hvat brek hansara fevnir um. Við stöði í hesum verður hugt frameftir og staðfest, hvørji tiltøk eru neyðug, hvør frálæra kann verða framd, hvørji hjálpartól skulu útvegast og hvat fyri felagsliga/sálarliga hjálp viðkomandi hevur fyri neyðini. Á henda hátt verður roynt gera livikorini eins vanlig og til ber. Greiningarúrslitið verður nýtt til at ráðgeva teimum, ið varða av barninum, og øðrum, ið arbeiða við tí úti í nærumhvørvinum.

Henda greining er tvørfaklig og byggir á neyvt samstarv millum serfrøðingar, ið hvør í sínum lagi hava drúgvar royndir og fakligt innlit, og hetta samstarv er karmurin um eina heildaniðurstöðu.

Serfrøðingar, ið starva við greiningina, eru:

Læknar
Sálarfrøðingar
Fysioterapeutar
Ergoterapeutar
Sosialpedagogar
Serlærarar

Frumgreining fer fram á sjúkrahúsunum, á sernámsfrøðiligum skúladeplum (sí seinni), á dagstovnum og hjá ymsum sjálvstøðugt starvandi serfrøðingum t.d. barnalæknum, sálarfrøðingum og taluhoyrilærarum. Um henda frumgreining vísir illgruna um **veruligt brek**, verður viðkomandi einstaklingur vístur til Greiningarstøðina ella til onkran annan, ið kann fremja nærri greining. Tað vanligi er, at barnið verður víst til støðina av einum serfrøðingi, ið fæst við frumgreining.

Greiningarstøðin arbeiðir undir Almannastýrinum. eitt fimmannastýri hevur leiðsluna um hendi. *Felag teirra avlamnu og landsamtakið brekaðum at bata* velja hvør sín lim, ein stýrisbólkur, ið varar av málsøki teirra brekaðu, velur ein lim, og almannaráðharrin skipar tveir limir, har tann eini er formaður.

Støðin er býtt í fimm meginøki: upptøku- og samskipanarøki og 4 øki, ið vara av hvør sínum høvuðsbreki.

Á upptøku og samskipanarøkinum verður tikið ímóti ávísingum og virkseimið verður samskipað. Hini fyra økini hava ábyrgd av greiningu og tænastrávi við hvønn sín avmarkaða ból.

Ein fyrstøðumaður er fakligur yvirmaður á støðini og hevur ábyrgd av tí fakliga virkseminum og samstarvi við aðrar stovnar. Ein annar leiðari tekur sær av fíggharmálum og dagligum rakstri. Økisleiðarar hevur ábyrgd av tí fakliga arbeiðinum og arbeiðsskipanini á hvørjum einstakum øki. Tilsamans eru fjørutí stórv á støðini. Starvsfólkini hava ymiskar útbúgvingar og eru serfrøðingar á hvønn sín hátt.

Fyrstøðumaðurin er í lötuni barnalækni, ið er serfrøðingur í barnabrekum, og leiðarin er sálarfrøðingur.

Stigveldismynd

Almannastýrið

Stýrið fyrri Greiningarstöðini

leiðari

fyrirgjafmaður

Upptøku- og samskipanarøki

Menningartarnað smábørn

Menningartarnað skúlabørn

Rørslubrek

Autistar og samskiftistarnað

Upptøku- og samskipanarøki

Verandi leiðari er sosialpedagogur.

Á hesum øki verða allar tilvísanir viðgjørdar og beindar víðari til tey ymisku økini. Somuleiðis verða upplýsingar givnar, tá ið ivamál taka seg upp, um orsök er til útvega eina tilvísan. Er frumgreiningin ógreið, fer fyrst fram ein læknakanning og viðurskiftini hjá familjuni verða kannað.

Á hesum øki verða allar upplýsingar um brekað á Íslandi skrásettar, og hetta er eitt av lógarbundnu starvsøkjum stovnsins.

Eitt leikasavn, ið tænar tí brekaða barninum, hoyrir undir hetta øki, og hini økini vísa brúkararum henda vegin. Leika verðu lænt út og ráðgivið verður bæði um spæl og almenna uppaling.

Ein frálærudeild, ið hevur yvirumsjón við allari frálæru til tey avvarðandi, fakkfólk og onnur, t.d. við ymiskum skeiðum, hoyrir eisini undir upptøku- og samskipanarøkið. Miðað verður ímóti at økja henda tátt og geva út ymist upplýsandi evni. Henda deild hevur fakbókasavn stovnsins um hendi.

Menningartarnað smábørn

Økisstjóri í løtuni er sálarfrøðingur við breki sum sergrein.

Á hesum øki fáa menningartarnað undir seks ára aldri tænastrá. Somuleiðis verða ivamál send til hetta økið. Blind og sera sjónveik børn verða eisini beind á hetta øki, tó einans um onnur búningarbæk eru til staðar.

Starvsemið tekur mið av aldri barnsins, hvar tað býr og hvussu illa brekað tað er. Tá ið ung børn koma til regluliga uppvenjing á hesum øki, verða gjørdar venjingarskráir, har viðgerðarætlan og viðgerðarhættir verða útgreinaðir og mett verður um úrslit av uppvenjingini higartil. Stórir dentur verður lagdur á at veita teimum avvarðandi ráðgeving um avbjóðingina við at fáa eitt brekað barn, og hvussu til ber at stimbra tað og liva saman við tí. Somuleiðis verður dentur lagdur á at vitja heimið hjá barninum ella stovnin, har tað verður ansað, bæði í høvuðstaðnum og úti um landið. Skipað verður serliga fyri móttøku av bygdabørnum bæði í støðini og heima í nærumhvørvinum.

Meningartarnað skúlabørn

Núverandi leiðari er sálarfrøðingur við kliniskari nervasálarfrøði og breki sum sergrein.

Á hesum øki fáa børn og ung við ymsum menningarbrevi vegleiðing og ráð. Tey, sum skulu í skúla, verða kannað her og somuleiðis størri skúlabørn, sum hava trupult við at læra og hava ymiskar atburðartrupulleikar vegna menningarbrev ella nervafrøðiligan veikleika.

Aftrat greining verður dentur lagdur á ráðgeving, stuðul og samstarv og samábyrgd við foreldur og onnur, ið taka sær av barninum. Starvsfólkini arbeiða tvørfakliga í samstarvi við serfrøðingar úti í skúlaverkinum og onnur, ið arbeiða við brekaðum fólk.

Rørslubrek

Núverandi økisleiðari er barnalækni.

Her fáa rørslutarnað, eitt nú c.p.-børn og tey, sum hava ymiskar nervalagssjúkur og sjáldsom brek, tænastru, greining og ráðgeving. Dentur verður lagdur á at røkka heilt upp til 18 ára aldur, men vaksni fáa eisini ráð og vegleiðing í einstakum føri.

Roynt verður at laga seg eftir tørvi tess einstaka og tikið atlit til alla familjuna og tey, ið venja barnið. Starvsemið er í høvuðheitum venjing, hjálpartólaleiðbeining, kanningar av heimaumhvørvi og skúla, ráðgeving og frálæra.

Arbeitt verður mest sum í tveimum:

1: Brúkarin kemur antin einsamallur ella sum partur av einum hópi ofta eitt tíðarskeið ella spjatt yvir longri tíðarskeið og fær viðgerð og ráðgeving.

2: Reglulig tænastru við børn og ung, ið hava klovin rygg ella vøddasjúkur. Tey koma fleiri í senn saman við familjni; serfrøðingar kanna tey og endurkanna tørvin á viðgerð, hjálpartólum og øðrum. Hvør einstaklingur kemur fast hvørt hálva ár.

Starvsfólkið arbeiðir í neyvum samstarvi við serfrøðingar, ið ráðgeva teimum, eitt nú lækna við uppvenjing sum sergrein, barnaskurðlækna, ortopediskar lækna og bandagistar.

Autistar og samskiptistarnað

Núverandi leiðari er sálarfrøðingur við breki sum sergrein.

Higar fara tey, ið mettt verða at hava autismu sum høvuðsbrek, hava átøkar menningartrupulleikar ella hava eitt álvarsamt samskiptisbrek. Hoyribrekað koma eisini higgar, um annað brek er til staðar. Málmissir vegna sjúku ella skaðatilburð kann eisini hoyra til hetta øki.

Dentur verður lagdur á at greina brekið so tíðliga sum til ber og fáa barnið stimbrað í tráð við hetta. Her verður bæði ráðgeving og frálæra til foreldur og fakfólk, uppvenjing og frálæra, heilivágur ella onnur viðgerð høvd í huga.

Í 1997 álegði Almannastýrið Greiningarstøðini at átaka sær enn størri ábyrgd av autista- og samskiptisøkinum. Fyrr var leikluturin fyrst og fremst greining, men nú er ráðgeving og frálæra ein vaksandi táttur bæði fyri foreldur og fakfólk og í kjarlærvørrinum av hesum verða gjørdar skipaðar kanningar ella rannsóknir. Miðað verður ímóti, at elva serkunnleika um autismu í ymsum aldursbólum og gera hesa vitan atgeingiliga fyri bæði familjur og tey, ið stuðla og stimbra sum einstaklingar úti í samfelaginum.

Rannsóknir og frálæra

Sambært lóg skal Greiningarstøðin gera rannsóknir og skráseta øll brek í Íslandi. Serfrøðingar á støðini gera frøðiligar kanningar, t.d. um einstøk brek og hvussu tey koma fram úti í samfelginum.

Frálæra og starvsuppvenjing fer eisini fram á støðini, og serfrøðingar á støðini undirvísa á framkomnum frálærustovnum.

Skeiðvirksemið á stovninum er vaksandi bæði í føstum og almennum formi og sum skeið fyri foreldur og onnur um einstakar trupulleikar.

Viðgerð og stimbran í gerandisdegnum

Sigast kann, at Greiningarstøðin leggur lunnar undir tað uppvenjingarliga- og sernámsfrøðiliga fakstøðið. Hvussu annars verður arbeitt í gerandisdegnum kann vera ymist frá landsparti til landspart. Akureyri, ið er ein býur átøkur Havnini og tænar einum rættiliga stórum bygdarlagi, hevur hesa skipan:

Tvinnar skrivstovur, ið húsast á sama stað, varða av økinum. Tann eina eitur Skúladeild og hoyrir til Undirvísingar- og Mentamálastýrið, hin eitur Familjudeild og hoyrir til Almannastýrið.

Skúladeildin tekur sær fyrst og fremst av at býta út ser- ella stuðulstímar til einstakar næmingar, ið hava serfrálæru fyri neyðini, meðan Familjudeildin greinir trupulleikar og ráðgevvur úti á skúlum, dagstovnum og annars í umhvørvi barnsins í sambandi við felagsligar, sálarligar og uppalingarligar trupulleikar. Har arbeiða serútbúnir lærarar og sálarfrøðingar. Øll kropslig uppvenjing fer fram hjá sjálvstøðugt starvandi terapeutum, í tí almenna heilsuverkinum ella á venjingarmiðstøðum, ið verða ríknar av felagasamtøkum, t.d. meginfelagi teirra brekaðu.

Á norðurlandinum eru ikki stórir skúlastovnar, ið savna brekað børn til frálæru. So nógv, sum til ber, verða integrerað í tað vanligu samfelagið, Summastaðni eru lítlar sereindir í vanligum fólkaskúlum. T.d. fáa autistisk børn frálæru í eini lítlari deild í vanligum fólkaskúla, og í einum øðrum fólkaskúla er deild fyri fjølbrekað børnini, ið hava fjøltáttaða dagliga røkt fyri neyðini. Ein lítil serskúli er starvandi í einum vanligum sethúsum á Akureyri, har ganga 6 næmingar, ið hava veruliga stórar atferðartrupulleikar. Blind og deyv fara vanligu til høvuðstaðarøkið, har sertænasta er fyri hesi tvey serøkini.

Á Akureyri bývga uml. 15000 fólk. Har eru 6 fólkaskúlar og tveir av teimum størstu hava sálarfrøðing í føstum starvi; hinir skúlarnir fáa sálarfrøðitænastu frá Familjudeildini. Afrat hesum eru fleiri minni bygdaskúlar kring býin, ið nýta serfrøðingar á Familjudeildini og Skúladeildini. Øll skipanin hevur Greiningarstøðina í Kópavogi at heita á, tá ið tað snýr seg um veruliga brek ella stórar atferðar- og menningartrupulleikar, og starvsemið kring tey veruligu brekini verður fakliga stýrt haðani.

Fylgiskjal nr. 3:

Sernámsfrøði á Bornholm

Ymist er frá amti til amt, hvussu bygnaðurin er. Rákið er tó at menna sekunnleika um hvørt einstakt brek, og í hesum sambandi eru ymiskar tænaeindir (videncentre) settar á stovn. Í fleiri førum eru hetta privatir stovnar, ið selja vitan og tænaeind til amt og kommunur.

Her verður roynt at lýsa, hvussu sernámsfrøðilig tiltøk virka á Bornholm, ið hevur umleið sama fólkatal sum Føroyar.

Á Bornholm eru fimm kommunur, ið hava lagt stað sernámsfrøðiliga virkseimið saman í eina sernámsfrøðiliga skrivstovu, PPR-stovu, ið húsast í Rønne. Har er ein leiðari, ið er kliniskur sálarfrøðingur og aftrat honum eru 5½ sálarfrøðistørv, 1 til hvørja kommunu og 1½ í Rønne. Haraftrat eru 2 kliniskir sálarfrøðingar í starvi á PPR-stovuni, ið starvast um alla oynda. 1 talupedagogur er til hvørja kommunu og 1 talu/hoyrikonsulentur, ið er eitt slag av leiðara fyri tað talupedagogiska virkseimið, til alla oynda. Haraftrat er 1 lesi/skriviráðgevi á skrivstovuni og 1

kurator, ið arbeiðir við at tillaga børn við serligum tørvi at framíðarvirksemi úti í samfelagnum.

PPR-stovan kannar børn við serligum tørvi bæði skúlabørn og yngri børn, metur um sernámsfrøðiligan tørv og vegleiðir bæði teimum avvarðandi og teimum, ið verða sett sum stuðlar ella serlærarar/serpedagogar. Hóast sálarfrøðingarnir vara av hvør sínari kommunu, so verður servitan teirra nýtt tvørturum kommunumørk, eitt nú er ein av teimum serfrøðingur í autismu.

PPR-stovan ger eina talupedagogiska screening av øllum 3 ára gomlum børnum á Bornholm.

Um børn fáa staðfest eitt veruligt brek ella varhugi er um hetta, verður tænasta veitt frá Barnaklinikkini í Keypmannahavn, og bæði sálarfrøðingar og talupedagogar haðani vitja regluliga á Bornholm. Børn verða eisini send til kanningar stytri ella longri tíðarskeið á klinikkina, ið eitt nú hevur ein kanningar barnagarð.

Deyv børn og blind børn flyta í allarflestu førum til onnur amt, har serlig deyv- ella blindatænasta er, tí tílíkt servirksemi er ikki á Bornholm.

Ein serbarnagarður er fyri alla oynna í Svanecke, og har ganga børn allastaðni úr oynni, ið hava verulig menningarbrek. Har starvast aftrat pedagogur, talupedagogur, musikkpedagogur og fysioterapeutur. Ein av sálarfrøðingunum frá PPR tænar stvoininum við nøkrum vikutímum og barnasálarlækni vitjar regluliga frá Keypmannahavn. Starvsfólkið í serbarnagarðinum vegleiðir eisini í øðrum barnagarðum og heima hjá brekaðum børnum. Miðað verður ímóti, at stovnsseta eina serlig kanningardeild í serbarnagarðinum í Svanecke.

Í Rønne er ein serskúli fyri alla oynna, har umleið 40 menningartarnaðir næmingar ganga. Hetta eru tey frá tí tyngri endanum av hesum øki, ið hava torført við at arbeiða við fakligari frálæru. Har arbeiðir aftrat lærarunum, ein fysioterapeutur og ein talupedagogur, og ein sálarfrøðingur frá PPR starvast har nakrar vikutímar. Á hesum skúlanum er ein serligur autistaflokkur, har teir menningarbrekaðu autistarnir ganga. Frítíðarskúli fyri børn í øllum aldri er knýttur at serskúlanum, og har hevur eisini verið døgnumlætting, ið fyri stuttum er farin at virka sum ein serliga eind..

Annars verða næmingar við serligum tørvi á Bornholm integreraðir á henda hátt:

Ein serligur flokkur, ið tekur ser av autistum, ið ikki hava eitt tungt menningarligt brek, er í einum av teimum vanligu fólkaskúlanum á oynni. Hesin klassin starvar í neyvum samstarvi við Autistamiðstöðina í Keypmannahavn. Aftrat hesum er ein serklassarøð frá forskúalaldri til 10. flokk í 3 øðrum skúlam á Bornholm, har 5-7 børn ganga í hvørjum flokki. Hesi børnini hava almennar innlæringatrupulleikar, men eru so fræg, at tey kunnu arbeiða við fakligari frálæru.

Eingir terapeutar eru settir við sjálvan fólkaskúlan á Bornholm, og einasta terapeutráðgeving, ið kann fáast til vega, er frá fysioterapeutunum á serskúlanum í Rønne ella serbarnagarðinum í Svanecke.

Fylgiskjal nr 4:

Sernámsfrøði í Svøríki

Tað sernámsfrøðiliga virksemið í Svøríki hevur í megintættum henda bygnað:

Ein almennur stovnur, Barn och Ungdoms Habiliteringen, BUH, varðar av hvørjari kommunu. Hetta er ein greiningar- og ráðgevingarmiðstöð, ið er fakligur tænaustovnur fyri øll tey, ið onkusvegna hava eitt brek at stríðast við, og stovnurin vegleiðir tvørfakliga bæði teimum avvarðandi og starvsfólki, ið hevur við barnið at gera. Á stovninum arbeiða barnalæknar, sálarlæknar, sálarfrøðingar, serlærarar, serpedagogar, terapeutar og sosialráðgevar.

So nógv børn sum til ber verða integrerað í tí svenska samfelagnum, serliga um tey eru undir skúlaaldri. Summir autistar, ið ikki eru menningartarnaðir, ganga í vanligum skúla við serútbúnum autistalærarum sum stuðli. Aðrir autistar fara í ein *grunnskúla*, har menningartarnað ganga, ið kunnu fáast við tekstviðgerð og fakliga frálæru. Menningartarnaðir autistar ganga vanliga í einum øðrum serskúla, *venjingarserskúlanum*, saman við øðrum, ið hava stórar menningarligar trupulleikar.

Sostatt eru tvey ymisk sløg av serskúlum í teimum størri kommununum, ein fyri veruliga menningartarnað og ein annar fyri tey, ið hava minni menningarbrek ella serstøk sálarbrek.

Likamsbrekað børn ganga í vanligum fólkaskúla, og tey fjølbrekaðu ganga eisini har við stuðli ella í tann av serskúlunum, ið hóskar til frálærustøðið.

Blind og deyv verða kannað og vegleidd á serligum stovnum, ið hava hesi økini sum serøki, og ganga í skúla í serstøkum serskúlum.

Fólkaskúlabørn við sálarligum ella felagsligum trupulleikum, fáa sálarfrøðitænastu og serliga frálæru í sínum egna skúla, ið hevur bæði sálarfrøðingar og sosialráðgevarar í starvi. Um tørvur er á vegleiðinguttanífrá ber til at nýta ein stuðuls- og ráðgevingarsstovn, ið eitur Barn og Ungdomspsykiatrien BUP, ið hevur m.a. DAMP-børn sum sergrein. Annars ber eisini til at heita á BUH, Barn och Ungdomshabiliteringsklinikken, eitt nú fyri at fáa terapeutiska ráðgeving ella fyri at fáa greint og vegleitt um eitt barn við sálar- ella felagsligum trupulleikum.

Í Svøríki verður stórir dentur lagdur á serútbúgvingar av ymiskum slag, og tey, ið kannar, ráðgeva og undirvísa, eru serfrøðingar á hvør sínum øki, t.d. verður DAMP-økið mett sum eitt serøki, autisma er eitt annað serøki, menningarlig brek, eitt nú mongolismus, er eitt triðja serøki, og viðgerð av rørslubreki er sjálvsagt ein sergrein aftrat.